

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
HistoryVol: 8 Issue: 60
Year: 2022 JUNE
Pp: 1082-1097Arrival
02 May 2022
Published
30 June 2022
Article ID 62770Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.62770>**How to Cite This Article**
Genç, S. (2022). "20. Yüzyıl Başlarında Amasya Sancağında Tarım ve Hayvancılık Sektöründeki Üretim ve Fiyatlar", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(60): 1082-1097Social Mentality And
Researcher Thinkers is
licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

20. Yüzyıl Başlarında Amasya Sancağında Tarım ve Hayvancılık Sektöründeki Üretim ve Fiyatlar

Production and Prices in Agriculture and Livestock Sector in Amasya Sanjak at the Beginning of the 20th Century

Sabit GENÇ¹ ¹ Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, Amasya

ÖZET

Amasya tarihi süreç içerisinde farklı siyasi teşekküllere siyasi ve dini anlamda uzun yıllar merkezlik yapmış, Osmanlılar döneminde zapt edildiği ilk yıllarda eyalet, sonraki dönemlerde şehzadelerin de eğitim gördüğü bir sancak merkezi olarak statüsünü sürdürmüştür. Tarihi önemi ve coğrafi konumu nedeniyle yerel tarih çalışmalarında ilgi çekmiş farklı yönleriyle çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. Ancak Amasya sancağının 20. yüzyıl başlarında Osmanlıdan Cumhuriyete geçiş sürecinin hemen öncesindeki ekonomik durumu, tarım ve hayvancılık sektöründeki üretim potansiyeli ve ürün fiyatları konusunda şimdiye kadar ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır. Bu eksikliğin giderilmesi adına bu çalışmada 20. yüzyıl başlarında Amasya sancağı özelinde tarım ve hayvancılık sektöründe üretim ve fiyatlar ele alınacaktır. Çalışmada sancağın mezkûr sektörlerdeki üretim ve fiyatları karşılaştırmaya dayalı olarak analitik metotla ele alınmıştır. Çalışmada ağırlıklı olarak Ticaret ve Ziraat Nezâreti tarafından yayınlanan Memalik-i Osmaniye'nin 1329 Senesine Mahsus Ziraat İstatistiği - MOZİ-, sancağa bağlı kazalara ait temettuat defterleri ve Şer'iyeye sicilleri yanında araştırma eserlerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Amasya Sancağı, Ekonomi, Tarım, Hayvancılık

ABSTRACT

Amasya has been the center of different political organizations in the political and religious sense for many years in the historical process. Due to its historical importance and geographical location, it has attracted attention in local history studies and has been the subject of many studies with different aspects. However, no detailed study has been carried out on the economic situation of the Amasya sanjak just before the transition period from the Ottoman Empire to the Republic at the beginning of the 20th century, the production potential in the agriculture and livestock sector and the product prices. In order to eliminate this deficiency, in this study, production and prices in the agriculture and livestock sector will be discussed in the Amasya sanjak at the beginning of the 20th century. In the study, the production and prices of the sanjak in the aforementioned sectors are discussed with an analytical method based on comparison. In the study, mainly Agricultural Statistics of Memalik-i Osmaniye for the year 1329 -MOZİ-, which was published by the Ministry of Commerce and Agriculture, the temettuat registers of the districts of the sanjak and the Shari'ah registers, as well as research works were used.

Key Words: Ottoman Empire, Amasya Sanjak, Economy, Agriculture, Livestock

GİRİŞ

Ekonomi, birey ve toplum açısından vazgeçilmez olup insanların hayatlarını sürdürebilmeleri için yapmak zorunda oldukları faaliyetlerdir. Her insan beslenme, giyinme ve barınmaya ihtiyaç duyar; ekonomik faaliyetler de öncelikle bu temel ihtiyaçları giderme amacı gütmektedir. Kuruluş döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nin ekonomisi genişleyen sınırlara paralel olarak yöneticilerin karşılaştıkları yeni şartlar ve edindikleri tecrübeler ışığında gelişim süreci izlemiştir. Bu süreçte devletin öncelikli hedefi tarım, hayvancılık, sanayi ve ticareti senkronize bir şekilde kontrol altında tutarak halkın ihtiyacı olan tüketim maddelerini ülke içinde üretmeye ve halka ulaştırmaya dönük devlet kontrollü bir ekonomi modelini uygulamak olmuştur (Genç 1990: 19). Ancak 16. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan iç ve dış gelişmeler¹ ekonominin ana üretim sektörleri olan tarım, hayvancılık, sanayi ve ticaret arasındaki uyumu bozmaya, olumsuz etkilemeye başlamıştır. İlerleyen dönemlerde Osmanlı devlet adamlarının karşılaşılan bu sorunlara kalıcı çözümler bulamamaları, yaşanan toprak kayıpları, sefer masrafları, savaş tazminatları, azınlık isyanları gibi nedenlerle kamu gelirlerindeki azalmaya karşılık giderilerindeki artışların devam etmesi devletin 18. yüzyıldan başlayarak etkileri daha derin şekilde hissedilen bir ekonomik buhran içine girmesine neden olmuştur. 1300-1453 yılları arasında teşekkül eden, 1453-1683 yılları arası dönemde olgunlaşan ancak 18. yüzyılda esnekliğini ve hâkim bir dünya düzeni olma özelliğini kaybeden Osmanlı ekonomik sistemi bu buhranın aşılması çabasının sonucu olarak 19. yüzyılda kapitalist sistemin model alındığı bir yenileşme dönemine girmiştir (Tabakoğlu 2002: 1218-1223).

¹ Mesela bu süreçte Osmanlı Devleti'nin fetihlerindeki yavaşlama, uzun süren savaşların masraflarının finansmanı, Celali isyanları sonucu tarımsal üretimin olumsuz etkilenmesi, Avrupa'da askeri alandaki gelişmelere bağlı olarak eyalet ordusunun yerine merkez ordusunun artırılması buna bağlı olarak tımar sisteminin terk edilerek iltizam sisteminin yaygınlık kazanması, bazı topraklar çiftlik adı altında ayanların elinde toplanmaya başlaması ekonomiyi olumsuz etkileyen iç gelişmeler olarak kabul edilebilir. Yine Coğrafi Keşifler sonucu vergi gelirlerindeki düşüş, para ayarındaki bozulma, 18. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkışı, Osmanlı Devleti'nin bu gelişmeye ayak uyduramaması sonucu sanayi üretiminin çökmesi, dış bağımlılığının artması ekonomiyi olumsuz etkileyen dış faktörlere örnek olarak gösterilebilir.

19. yüzyılın başlarından itibaren değişen dünya dengeleri ve bunun yansımaları sonucunda Osmanlı Devleti, bir yandan gayrimüslimlerin ayaklanmaları diğer yandan da yerel unsurların, merkezi devlete karşı direnişi ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Ancak merkezi devletin yerel unsurlar karşısında gücünün artırılması, ordu ve maliyenin güçlendirilmesi için yapılan girişimlerin çoğunda Osmanlı devlet adamları, Avrupa devletlerinin desteğine başvurmak zorunda kalmışlardır. Avrupa devletleri reform girişimlerini kendi çıkarları doğrultusunda elde ettikleri askeri, siyasi, mali tavizler ölçüsünde desteklemişler; ekonominin daha fazla dış açılması yönünde baskı yapmışlardır. Bu yüzden reform girişimleri, başlangıcından itibaren Avrupa devletlerine ekonominin dış ticarete ve yabancı sermayeye açılması doğrultusunda verilen tavizlerle paralel yürümüştür. Bu tavizler verilirken Osmanlı yöneticileri, atılan adımların uzun dönemli sonuçlarından çok, kısa vadede sağladığı siyasi ve mali desteği düşünmüşleri giderek ekonominin dışa açılmasına, Avrupa sermayesinin ülke içindeki gücünü arttırmasına, devletin ekonomi üzerindeki kontrolünün zayıflamasına yol açmıştır (Pamuk 2010: 200-204). Bahsi geçen olumsuzluklar zaten var olan bütçe açıklarını daha da arttırmıştır. Kırım Savaşı (1853-1856) esnasında bütçe açığını kapatmak için dış borç alınması yöntemine başvurulmuş, ilerleyen yıllarda bu yöntem sık sık kullanılmıştır. Ancak alınan borçların ekonomide yapısal dönüşüm için kullanılmaması nedeniyle devlet 1875 yılında iflas etmiş, 1881 yılında borç ödemelerini yeniden düzenleyen Muharrem Kararnamesi'ni² yayınlamak zorunda kalmıştır. Kararname ile Osmanlı Devleti, sınırları içinde alacaklı devletlerin temsilcisi olarak çalışacak ve devletin vergi gelirlerinin bir bölümünü³ toplayarak, Avrupa'ya aktaracak olan Duyun-ı Umumiye İdaresi'nin kurulmasını kabul etmek zorunda kalmıştır (Pamuk 2010: 232). Ekonominin yabancı sermayeye açılması, yabancı sermayenin ekonomi üzerindeki etkisinin artması, dolayısıyla dış etkilere açık hale gelmesi sonucunda, devletin ekonomi üzerindeki kontrolünün azalış süreci 1914 yılına kadar devam etmiştir⁴.

19. yüzyıl, kapitalist ekonomi modelinin gerekleri doğrultusunda Avrupa devletlerinin Osmanlı topraklarını ham madde ve pazar sahası olarak kapitalist dünyaya ekleme çabalarının zirveye ulaştığı bir dönem olmuştur. Osmanlı sanayi ve ticareti üzerinde yabancı etkisinin arttığı bu dönemde hayvancılık ve tarım sektöründe de -kıyı kesimlerde Avrupa sanayisi için ham madde üretimi yapılan ve ürünleri Avrupa'ya ihraç edilen yerler hariç- Avrupa'nın gerisinde kaldığı görülür. Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin sonucu olarak 19. yüzyıl başlarından itibaren kol ve hayvan gücü yerine makinalar kullanılmaya başlanmış, tarım ve hayvancılık alanında bilimsel verilere dayalı önlemlerle büyük atımlar gerçekleştirilmişti. Osmanlı Devleti'nde ise tarım ve hayvancılık geleneksel yöntemlerle yapılmakta idi. Bilgisizlik, ulaşım imkânlarının yetersizliği, iklim koşulları ve salgın hastalıkların etkilerinin yanı sıra iç güvenliğin sağlanamaması, arka arkaya çıkan savaşlar, bu alanda başarılı olmayı önlemiştir (Çadırcı 1999: 7-8). Tarım ürünlerinden alınan aşar, hayvan üreticilerinden alınan ağnam vergileri de bu sektörleri olumsuz etkileyen diğer faktörlerdi. Bu olumsuzluklardan dolayı 20. yüzyıl başlarında zirai ve hayvansal üretimin yetersiz kaldığı, fiyatların artış gösterdiği, ülke geneline dengeli dağılımın yapılamadığı bu ortamda halkın olumsuz etkilendiğini tahmin etmek zor değildir.

Zikredilen dönemde Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı ekonomik sorunların daha iyi anlaşılabilmesi için yerel ölçekteki çalışmalar önem kazanmaktadır. Bu bağlamda tarihi ve coğrafi öneminden dolayı⁵ Medinetü'l-Hükema, Bağdadü'r-Rum, Rumiyye-i Suğra, Hısnü'l-Mir'at, Kubbetü'l-ulema, Türbetü'l-Evliya, Darü'n-Nasr, Darü'l-İzz Darü'l-Fütuḥ ve Kasrü's-Selatin gibi sıfatları taşıyan (Yasar 2013: 22) Amasya sancağı; iyi bir örnek olarak değerlendirilmiş, çalışma alanı olarak seçilmiştir. Amasya sancağı hakkında daha önce çok

² 28 Muharrem 1299 (20 Aralık 1881) tarihinde yayınlanan kararname Osmanlı Devleti'nin borç ödemelerini yeniden düzenleyen, bazı gelir kaynaklarını Avrupalı alacaklılara tahsis eden ve bu alacaklıları tahsil için İngiliz, Fransız, Alman, Avusturya, İtalya, Hollanda ve Osmanlı alacaklılarını temsilen birer üyeden oluşan ve Düyûn-ı Umûmiyye-i Osmâniyye İdare Meclisi veya kısaca Düyûn-ı Umûmiyye Meclisi adı verilen bir meclis kurulmasını öngörüyordu (Küçük ve Ertüzün 1994: 59-60)

³ Osmanlı Devleti, 1881 yılında borçlarının yeniden yapılandırılması için borçlu olduğu devletlerle yaptığı anlaşma ile bazı vilâyetlerdeki tuz ve tütün tekeli, damga vergisini, alkollü içkilerden alınan gelirleri, İstanbul ve civarı balık resmi gelirlerini, İstanbul ve civarı, Edirne, Bursa ve Samsun ipek öşrü gelirlerini, gelir vergisi uygulamasından elde edilecek hasılat fazlasını, Bulgaristan ve Doğu Rumeli vergileri ile Kıbrıs Adası vergisinde meydana gelecek hasılat fazlasını, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'ın Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne ödemeleri gereken Osmanlı borçları paylarını Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne bırakmıştı (Önsoy 1999: 403-404).

⁴ 1914 yılından itibaren şartların zorlaması izlenen ekonomi politikalarında keskin bir dönüş yapılmasına yol açmış; liberal dışa açık bir politika yerine müdahaleci, korumacı bir politikaya dönmüştür. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte tarımsal üretimin düşmesi, ithalatın imkânsız hale gelmesi, enflasyondaki aşırı artış devleti ekonomiyi müdahale etmek, üretimi ve tüketimi düzenlemek zorunda bırakmıştır (Şener 1999: 561). Savaş yılları boyunca iktidarı elinde tutan İttihat ve Terakki yönetimi, kapitülasyonları kaldırmış; Türk milliyetçiliğiyle uyumlu bir ekonomi politikası izleyerek bir Türk burjuvazisi oluşturmaya, korumacı gümrük duvarları ardında tarımı ve sanayisiyle kendi kendine yetecek bir ekonomi oluşturmaya, milli şirketler, milli bankalar kurmaya, Müslüman esnaf ve tüccarı örgütleyerek himaye etmeye çalışmıştır (Pamuk 2010: 227).

⁵ İç Anadolu bölgesini Samsun'a, Orta ve Doğu Karadeniz bölgelerini ve Doğu Anadolu bölgesini İstanbul'a bağlayan karayolu üzerinde yer almaktadır. Amasya, Osmanlılar döneminde de İstanbul'un Tebriz ve Basra-Bağdat ile bağlantısını sağlayan Üsküdar- Gebze- Bolu- Tosya- Hacı Hamza- Merzifon- Niksar-Şebinkarahisar- Bayburt- Tercan- Erzurum- Kars üzerinden Tebriz'e ulaşan sol ve Üsküdar- Gebze- Bolu-Tosya- Hacı Hamza- Merzifon-Tokat- Sivas- Hasan Çelebi- Malatya- Harput- Diyarbakır- Nusaybin-Musul- Kerkük- Bağdat üzerinden Basra'ya uzanan orta kol üzerinde bulunmaktaydı (Halaçoğlu 2014a: 169) ve (Halaçoğlu 2014b: 86).

sayıda çalışma yapılmıştır⁶ ancak 20. yüzyıl başlarında tarım ve hayvancılık sektöründeki üretim durumuna ve fiyatlar konusuna yeterince değinilmemiştir. Bu çalışma ile önce 20. yüzyıl başlarında Amasya sancağında tarım ve hayvancılık sektöründeki üretimi artırmak amacıyla yapılan girişimler, üretim ve fiyatlar incelenecektir. Amasya sancağı örneğinden hareketle de 20. yüzyıl başlarında imparatorluk taşrasında tarım ve hayvancılık sektöründeki üretim artışı için yapılan girişimler, üretim ve fiyatlar ile ilgili genel bir fikir verilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ağırlıklı olarak Ticaret ve Ziraat Nezâreti tarafından yayınlanan Memaliki Osmaniye'nin 1329 Senesine Mahsus Ziraat İstatistiği -MOZİ-, sancağa bağlı kazalara ait temettuat defterleri ve Şer'iyye sicilleri yanında araştırma eserlerinden yararlanılmıştır.

AMASYA SANCAĞINDA TARIM VE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDE ÜRETİM

Tarım Sektöründe Üretim

Osmanlı Devleti'nde yöneticiler Tanzimat Fermanı sonrası eğitim, ordu, hukuk, maliye ve idare yanında ekonomik alanda da gördükleri aksaklıkları gidermek amacıyla bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Yetkililer; zirai faaliyetlerin ilkel yöntemlerle yapıldığını, tarım alanında meydana gelen ilerlemelerin takip edilmediğini, yeni zirai aletlerin kullanılmadığını, çiftçilerde ziraat için gerekli olan bilgi ve yeterliliğin olmadığını, toprak potansiyelinden tam anlamıyla yararlanılmadığını görek imparatorluk genelinde bu sorunlara imkânlar ölçüsünde çözüm bulmaya çalışmışlardır. Bu çözüm arayışları Amasya sancağında da gözlenmektedir. Mesela 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi gereği kişiye mülkiyet hakkı tanıyan yeni arazi usulü 1861 yılından itibaren Amasya sancağında da uygulanmaya başlamıştır (BOA.A.}MKT.UM.488/21: 1). Ziraatın çoğunlukla öküzlerle icra edildiği (SVS 1325: 188) bu dönemde çiftçilere modern tarım alet ve makinaları tanıtılarak kullanımı yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Saban yerine toprağın aktarılmasında daha etkili olan kötenin (pulluk) çiftçilere tanıtılmış ve kullanımı teşvik edilmiş (SVS 1302: 317), Orman ve Maden Nezâreti'nin şimendifer güzergahında bulunan mahaller ile Amasya ve Samsun'a kalbur ve orak makineleri gönderilmesi, uygun fiyatla çiftçilere satılması sağlanmış, makinelerin nasıl kullanılacağı hususunda çiftçilerin fen memurları tarafından eğitilmesine çalışılmıştır (BOA.BEO. 2023/151706: 1). Diğer yandan üretimi yapılan ürün çeşidi artırılmasına, patates gibi bazı yeni bitki türlerinin tanıtılması ve yaygınlaştırılmasına gayret edilmiştir⁷ (SVS 1302: 322-323). Zirai üretimi olumsuz etkileyen ulaşım sorununu çözmek için 1882-1884 yılları arasında Havza-Samsun arasında 1 km, Merzifon-Çorum arasında 32,084 km, Merzifon kazasını Amasya ve Samsun'a giden Bağdat Caddesi'ne bağlamak için 9,525 km, Merzifon-Osmancık arasında 59,565 km şose yolu inşa edilmiştir (SVS 1302: 312-313). 1890 yılında Merzifon üzerinden geçen 140 km ve 900 m Amasya-Tosya yolu inşaatı devam etmekteydi (Cuinet 1892: 753). Sancaktaki çiftçilere ihtiyaç duymaları halinde kredi temin edebilmek amacıyla resmi bir kredi kurumu olarak Amasya, Vezirköprü, Mecidözü, Merzifon, Osmancık kazalarında menafi sandıkları kurulmuştur (SVS 1292: 72,75, 78, 80, 82). 1888 yılında ülke genelindeki menafi sandıkları Ziraat Bankası adı altında birleştirilince, bu sandıklar da Ziraat Bankası'nın şubelerine dönüşmüştür (SVS 1321: 120). Kredi kuruluşuna ilave olarak çiftçileri tarım konusunda bilinçlendirmek, sancaktaki zirai faaliyetleri geliştirmek için ayrıca Amasya ve Merzifon kazalarında Ticaret ve Ziraat Odası kurulmuştur (SVS 1321: 116, 120).

Bu girişimler sonucu Amasya sancağı; şeker, kahve, pamuk, zeytinyağı gibi bazı ürünler dışarıdan gelse de (Cuinet 1892: 755) 1892 yılında 91.876.266 okka⁸ -1.581.128 ton- zirai üretim yapabilen⁹ ve 4.819.530

⁶ Kahrman, Salih ve Gür, Fevzi (2012). Amasya Nüfus Defterleri, Amasya: Amasya Belediyesi Yayınları. /Tuzcu, Ali (2013). İlk Çağlardan Cumhuriyete Seyahatnamelerde Amasya. Amasya: Amasya Belediyesi Yayınları. /Yasar, Abdizade Hüseyin Hüsameddin (2013). Amasya Tarihi, Yayına hazırlayan Mesut Aydın-Güler Aydın, I-II, III-IV-V. Cilt. Amasya: Amasya Belediyesi Yayınları. /Genç, Sabit (2020). "Amasya Sancağında Karantina Teşkilatının Kurulması, Ortaya Çıkan Salgılar (1812-1918)". Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.8, 43-47. /Genç, Sabit (2021). "Amasya Sancağının İdari Durumu ve Nüfus Yapısı (1880-1915)". Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.11, S.1, 57-80. /Çatal, Ahmet Caner (2009). 19. Yüzyılda Amasya Şehrinin Demografik Yapısı ve İskân Siyaseti, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde. /Gürbüz, Adnan (1993). 16. Yüzyılda Amasya Sancağı Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara. /Balcı, Serdal (2014). Cumhuriyet Döneminde Amasya (1923-1950). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum. /Açikkapı, Duygu Kalkan (2019). The Transformation Of The Built Environment İn Amasya From The Late Ottoman Empire To The Early Turkish Republic. Middle East Technical University, The Graduate School Of Social Sciences, Unpublished Doctorate Thesis, Ankara. Oktay Özel, "Changes in Settlement Patterns, Population and Society in Rural Anatolia: A Case Study of Amasya, 1576-1642" (PhD diss., University of Manchester, 1993). / Erdoğlan, İsmail (1996). XX. Yüzyıl Amasya Tarihi ve İnanç Coğrafyası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ. /İleri, Turgut (1998). Maarif Salnamelere Göre 20. Yüzyılın Başlarında Amasya'da Eğitim ve Eğitim Kurumları, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun. /Özel, Oktay (2016). The Collapse Of Rural Order İn Ottoman Anatolia- Amasya 1576-1643, Boston, Brill.

⁷ H.1302 (1884) yılında Sivas Valiliği nahiye müdürlerine gönderdiği tenbihname ile "Patates mahsulü yer elması gibi bir şeydir. Bu mahsulü insan da hayvan da yer ve ekmek yerini tutar. Çok yerlerde halk bununla beslenir. Bu mahsul yağmur yağmasa yine olur ve bir memlekete çekirge düşse, ekinleri yese patatese zarar edemez. Bu mahsul fukara için pek faydalıdır. Hangi günlerde ekilir ise her hane kendine yetecek kadar bundan sonra mevsiminde patates ekecektir. Ekmeyen ahaliye ve ektirmeyen müdürlere ceza uygulanacaktır (SVS 1302: 322-323)" diyerek bu ürünü eyalet genelinde olduğu gibi Amasya sancağında da yaygınlaştırmaya çalışmıştır.

⁸ 1 Okka 1.283 grama eşittir (Fidan vd. 1996b: 2151). 1 İstanbul kilesi ortalama 25 kg'dır (Pakalın 1983b: 211).

⁹ Buğday (35.000.000 okka=1.800.400 kile), arpa (15.000.000 okka=769.800 kile), çavdar (5.000.000 okka= 256.600 kile), yulaf (95.000 okka=4.874,4 kile), Mısır (50.000 okka=2.566 kile), darı (1.000.000 okka=51.320 kile), pirinç (250.000okka=12.830 kile), fasulye (1.150.000 okka), bakla (67.500 okka), mercimek (900.000 okka=46.188 kile), nohut (1.500.000 okka=76.980 kile), bamya (975.000 okka), üzüm (4.000.000 okka=205.280 kile), kuru

Fransız fransı değerinde ihtiyaç fazlası 47.568,697 ton muhtelif zirai ürün ve 10.000 torba buğday unu ihraç edebilen duruma gelmiştir.¹⁰ 1913 yılında Amasya, Havza, Gümüşhacıköy, Lâdik, Mecidözü ve Merzifon kazalarından oluşan sancaktaki 980.800 dönüm ekili arazi üzerinde tarımsal üretime baktığımızda: Tahıl, bakla, sebze, meyve ve muhtelif sanayi ürünlerinden oluşan farklı ürün türlerinin yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Tahıl türü olarak 30.000 kile¹¹ pirinç, 9.300 kile darı, 3.011.000 kile buğday, 377.300 kile kablucu¹², 2.276.500 kile arpa, 175.600 kile yulaf ve 579.100 kile mısır ile toplam 124.207.692 kile ürün elde edilmiştir (MOZİ 1329: 68-72).

Tablo 1: 1913'te Amasya Sancak Genelinde retilen Tahıl Cinsi ve Miktarı (MOZİ 1329: 68-72).

ÜRÜN TÜRÜ	Ekilen Arazi (Dönüm) Elde Edilen rn /Kile	Kazalar							Sancak Geneli
		Amasya	Havza	Gümüş hacıköy	Köprü	Lâdik	Mecidözü	Merzifon	
BUğDAY	Ekilen Arazi	210000	56000	92350	42800	9500	75000	96000	581650
	Elde Edilen rn	1260000	200000	295000	224000	57000	375000	600000	3011000
KAPLUCA	Ekilen Arazi	10000	-	-	-	15000	3000	350	28350
	Elde Edilen rn	70000	-	-	-	250000	54000	3300	377300
ARPA	Ekilen Arazi	100000	56000	60000	12000	7500	25000	35000	295000
	Elde Edilen rn	700000	380000	300000	128000	120000	312500	336000	2276500
YULAF	Ekilen Arazi	1000	-	200	3200	3500	300	200	12500
	Elde Edilen rn	28000	-	4000	19200	120000	2400	2000	175600
MISIR	Ekilen Arazi	20000	25000	400	8000	4000	1000	400	58800
	Elde Edilen rn	210000	180000	6300	128000	30000	64000	800	579100

Sancak halkı arasında en fazla buğday, arpa ve mısır türü tahılın tercih edildiği, bu ürünleri de hayvancılık sektöründe yem bitkileri olarak kullanılan kapluca ve yulaf, bunları da pirinç ile darının izlediği görülmektedir. Sancakta en çok tercih edilen buğday ve arpanın ülke üretimi içindeki payına bakıldığında ülke genelindeki 162.443.509 kile olan buğday üretiminin (MOZİ 1329: 5) % 1,85'ini, 101.786.730 kile olan arpa üretiminin (MOZİ 1329: 5) yaklaşık % 2,23'n karşıladığı anlaşılmaktadır. 1913 yılındaki tahıl üretim miktarını 1892 yılındaki üretimle kıyasladığımızda -kile cinsinden- buğdayda 1.800.400'den 3.011.000'e, arpada 769.800'den 2.276.500'e, mısırdaki 2.566'den 579.100'e, yulafta 4.874,4'den 175.600'e, pirinçte 12.830'dan 30.000'e çıktığı; darıda ise 51.320 kileden 9.300 kileye düştüğü görülmektedir.

Sancakta tahıldan sonra en yaygın tarım ürünü grubu olarak bakliyat cinsi ürünler yetiştirilirdi. 1892 yılında bakliyat türü olarak 1.150.000 okka fasülye, 67.500 okka bakla, 900.000 okka mercimek, 1.500.000 okka nohut üretildiği bilinmektedir (Cuinet 1892: 747-748). 1913 yılı verilerine göre sancak genelindeki 2.300 dönümde 224.500 kıyye¹³ bakla, 21.775 dönümde 1.394.000 kıyye nohut, 23.000 dönümde 1.333.000 kıyye fasülye, 20.150 dönümde 1.058.500 kıyye mercimek ve 8.900 dönümde 74.100 kıyye burçak olmak üzere toplam 76.125 dönüm arazi üzerinde 4.088.100 kıyye bakliyat türü ürün yetiştirildiği anlaşılmaktadır (MOZİ 1329: 150-157).

Tablo 2: 1913'te Amasya Sancak Genelinde retilen Bakliyat Cinsi ve Miktarı (MOZİ 1329: 69-71).

ÜRÜN TÜRÜ	Ekilen Arazi (Dönüm) Elde edilen rn (Kıyye)	Kazalar							Sancak Geneli
		Amasya	Havza	Gümüş hacıköy	Köprü	Lâdik	Mecidözü	Merzifon	
BAKLA	Ekilen Arazi	2000	-	100	-	-	200	-	2300
	Elde Edilen rn	200000	-	8000	-	-	16500	-	224500
NOHUT	Ekilen Arazi	725	18000	350	1000	-	800	800	21775
	Elde Edilen rn	90000	800000	40000	160000	-	172000	32000	1394000
FASÜLYE	Ekilen Arazi	1500	18000	100	400	2000	800	200	23000
	Elde Edilen rn	90000	820000	12000	165000	40000	170000	40000	1337000
MERCİMEK	Ekilen Arazi	1000	18000	100	200	50	600	200	20150
	Elde Edilen rn	50000	850000	9000	40000	1500	72000	36000	1058500

zm (60.000 okka=3.079,2 kile), şarap (1.500.000 okka=76.980 kile), pekmez (2.400.000 okka=123.168 kile), elma-armut (10.000.000 okka=513.200 kile), çeşitli meyveler (11.000.000 okka= 564.520 kile), badem (1.000.000 okka=51.320 kile), Cehri (150.000 okka), kitle 31.500), salep (10.000), tütün (60.000 okka=3.130,52 kile), anason (800), afyon (2.500 okka: 128,3 kile), haşaş tohumu (100.000 okka= 5.132 kile) (Cuinet 1892: 747-748).

¹⁰ Buğday (250.000 frank değerinde 25.000 ton), arpa (160.000 franklık 20.000 ton), Un (1.540.000 franklık 10.000 torba), nohut (105.000 franklık 700 ton), cehri (1.725 franklık 1.875 kg), kitle (43.125 franklık 23.960 kg), afyon (18.000 franklık 500 kg), haşaş tohumu (10.000 franklık 20 ton), salep (3.680 franklık 1.704 kg), taze meyve (2.300.000 frank değerinde 20,658 ton), taze sebze (70.000 franklık 600 ton), üzüm (33.000 franklık 100 ton), şarap (50.000 franklık 100 ton), pekmez (230.000 franklık 1.000 ton) (Cuinet 1892: 754).

¹¹ Osmanlı döneminde kullanılan hacim l birimi, 1 İstanbul kilesi=37 litre (Eminoğlu 2007: 345), Zeki Pakalın ise İstanbul kilesini tahıl lği olarak tarif etmekte ve ortalama 25 kg olduğunu belirtir (Pakalın 1983: 211). 1 Merzifon kilesi ise 245,860 kg idi (Toprak 1984: 6).

¹² Buğday arasında biten, yulafta benzeyen bir tahıl türü (şemseddin Sami 1987: 1013).

¹³ 1 kıyye yaklaşık 1.300 gramlık ağırlık ls birimi (şemseddin Sami 1987: 1132).

BURÇAK	Ekilen Arazi	3000	2000	600	1000	-	1000	300	8900
	Elde Edilen Ürün	24000	8000	2500	2800	-	29000	7800	74100

Tablodan da görüleceği üzere bakliyat grubunda en çok nohut, fasulye ve mercimeğin tercih edildiği görülmektedir. Bu ürünlerde sancağın ülke geneli üretimi içindeki payına bakıldığında ülke genelinde gerçekleşen 48.384.991 kıyye nohut üretiminin (MOZİ 1329: 5) yaklaşık % 2,88'ini, 45.057.940 kıyye olan fasulye üretiminin (MOZİ 1329: 5) yaklaşık % 2,95'ini ve 28.202.399 kıyye olan mercimek üretiminin (MOZİ 1329: 5) yaklaşık % 3,75'ini karşılamakta olduğu anlaşılmaktadır. 1913 yılındaki bakliyat üretimini 1892 yılı üretimi ile karşılaştırdığımızda fasülyenin 1.475,5 tondan (1.150.000 okka) 1.732,9 tona (1.333.000 kıyye), baklanın 86,60 tondan (67.500 okka) 291,85 tona (224.500 kıyye), mercimeğin 1.154,7 tondan (900.000 okka) 1.376,5 tona (1.058.500 kıyye) yükseldiği anlaşılmaktadır. Bu verilere göre sancakta tahıl üretimi yanında bakliyat üretiminde de artış olduğu söylenebilir.

1913 yılında sancakta tahıl ve bakliyattan sonra en yaygın zirai faaliyet sebze ve meyve üretimi idi. 1892 yılı verilerine göre sancakta sulu tarıma elverişli alanların genişliği nedeniyle halkın tüketimi için muhtelif sebzelerin yetiştirildiği ve tüketim fazlası miktarın da sancak dışına satıldığı anlaşılmaktadır¹⁴. 1913 yılında sancak genelinde sebze grubu zirai ürün olarak patates, soğan, sarımsak ve havuç gibi sebzelerin yaygın olarak yetiştirildiği görülmektedir.

Tablo 3: 1913'te Amasya Sancak Genelindeki Sebze Üretim Alanı, Tür ve Miktarları (MOZİ 1329: 210-211).

ÜRÜN TÜRÜ	Ekilen Arazi (Dönüm) Elde Edilen Ürün (Kıyye)	Kazalar							
		Amasya	Havza	Gümüş hacıköy	Köprü	Lâdik	Mecidözü	Merzifon	Sancak Geneli
PATATES	Ekilen Arazi	300	-	250	1280	500	200	1000	2530
	Elde Edilen Ürün	49000	-	125000	900000	300000	30000	300000	1704000
HAVUÇ	Ekilen Miktarı	100	-	150	-	-	3000	25	575
	Elde Edilen Ürün	22000	-	19000	-	-	45000	15000	101000
SOĞAN	Ekilen Arazi	400	-	1000	-	-	500	1000	2900
	Elde Edilen Ürün	40000	-	119200	-	-	50000	300000	509200
SARIMSAK	Ekilen Arazi	250	-	75	-	-	600	300	2370
	Elde Edilen Ürün	15000	-	2200	-	-	6000	1500	24700

1913 yılı verilerine göre sancakta 2.530 dönümü patates, 575 dönümü havuç, 2.900 dönümü soğan ve 2.370 dönümü de sarımsak olmak üzere toplam 8.375 dönüm alanda sebze ekili idi. Bu alanlardan 1.704.000 kıyye patates, 101.000 kıyye havuç, 509.200 kıyye soğan ve 24.700 kıyye sarımsak olmak üzere toplam 2.338.900 kıyye sebze elde edildiği görülmektedir (MOZİ 1329: 210-211). Özellikle yeni ürün olarak patates üretiminin sancak genelinde yaygınlaştığı, önemli oranda da verim alındığı görülmektedir. Patates ekilen alan bakımından ülke genelinde ekilen 173.252 dönüm alanın % 1,460'ına, elde edilen 55.517.324 kıyye ürünün % 3,06'sına ulaştığı görülmüştür (MOZİ 1329: 5). Soğan üretiminin ise ülke genelinde üretilen 91.530.342 kıyye soğanın % 0,55'ini karşıladığı anlaşılmaktadır (MOZİ 1329: 5).

Sebze ziraatını takiben diğer yaygın zirai faaliyet ise elma, armut, ceviz, badem, dut kayısı, üzüm ve erik gibi türlerin yetiştirildiği meyvecilik idi. 1892 yılında sancakta 4.000.000 okka yaş üzüm, 60.000 okka kuru üzüm, 10.000.000 okka elma-armut, 11.000.000 okka çeşitli meyveler ve 1.000.000 okka badem yetiştirildiği bilinmektedir (Cuinet 1892: 747-748). Bu meyvelerden tüketim fazlası olan 33.000 frank değerinde 100 ton üzüm ve üzüm haricinde 2.300.000 frank değerinde 20,658 ton taze meyve sancak dışına pazarlanmaktaydı (Cuinet 1892: 754). Üzüm yanında üzümünden üretilen pekmez ve şarap da sancak dışına pazarlanan önemli ürünlerdendir. 1892 yılında 50.000 franklık 100 ton şarap ve 230.000 franklık 1.000 ton pekmez satılmıştır (Cuinet 1892: 754: 754). 1913 yılı verilerine göre sancak genelinde 7.873.500 kıyye üzüm, 1.607.000 kıyye elma, 781.000 kıyye armut, 350.500 kıyye erik, 112.500 kıyye kayısı, 51.500 kıyye dut, 8.500 kıyye badem ve 134.400 kıyye ceviz üretilmekteydi (MOZİ 1329: 428-432).

Tablo 4: 1913'te Amasya Sancak Genelindeki Meyve Üretim Alanı, Tür ve Miktarları (MOZİ 1329: 428-432, 510).

Ağaçlık Arazi Miktarı (Dönüm) Elde Edilen Ürün (Kıyye) Kurutulan Miktar (Kıyye)	Kazalar								
	Amasya	Havza	Gümüş hacıköy	Köprü	Lâdik	Merzifon	Mecidözü	Sancak Geneli	
ELMA	Ağaçlık Arazi Miktarı	6000	-	-	-	-	400	1000	-
	Elde Ürün	1500000	12000	5000	25000	-	5000	60000	1607000
	Kurutulan Miktar	10000	-	2000	-	-	-	20000	32000

¹⁴ Örneğin sancakta 1892 yılında 1.150.000 okka fasulye, 67.500 okka bakla, 975.000 okka bamyaya yetiştirilmekteydi. Üretilen sebzelerden yaklaşık 600 ton miktarında ve 70.000 frank değerinde tüketim fazlası sancak dışına pazarlanmaktaydı (Cuinet 1892: 754).

ARMUD	Ağaçlık Arazi Miktarı	2000	-	-	-	-	600	800	-
	Elde Edilen Ürün	700000	18000	6000	10000	-	6000	45000	781000
	Kurutulan Miktar	-	-	2000	-	-	-	16000	18000
ERİK	Ağaçlık Arazi Miktarı	2000	-	-	-	-	200	1200	-
	Elde Edilen Ürün	70000	3000	189000	1000	-	7500	80000	350500
	Kurutulan Miktar	7000	-	100000	-	-	-	12000	119000
KAYISI	Ağaçlık Arazi Miktarı	3000	-	-	-	-	100	100	-
	Elde Edilen Ürün	90000	-	-	3000	-	1500	18000	112500
DUT	Ağaçlık Arazi Miktarı	12000	-	-	-	-	-	120	-
	Elde Edilen Ürün	24000	6000	4500	-	-	5000	12000	51500
BADEM	Ağaçlık Arazi Miktarı	100	-	-	-	-	100	-	-
	Elde Edilen Ürün	8000	-	500	-	-	-	-	8500
	Kurutulan Badem Miktarı	-	-	200	-	-	3000	-	3200
CEVİZ	Ağaçlık Arazi Miktarı	700	-	-	-	-	100	1000	-
	Elde Edilen Ürün	90000	3000	28400	-	-	-	-	135400
	Kurutulan Ceviz Miktarı	-	-	-	30000	-	12000	30000	76000
ÜZÜM	Bağ Miktarı (Dönüm)	4500	-	5256	4000	-	14000	24000	51726
	Elde Edilen Ürün	600000	-	3633500	400000	-	1600000	1640000	7873500
	İmal Edilen Şarap Miktarı	26000	-	-	-	-	5000	200000	231000
	İmal Edilen Arık Miktarı	4272	-	-	-	-	1200	20000	25476

Tablodan da anlaşılacağı gibi meyve üretimi içinde 1.607.000 kıyeye ile en fazla elmanın tercih edildiği, onu armut, ceviz ve eriğin takip ettiği görülmektedir. Bu ürünlerin bir kısmı da kurutulmak suretiyle değerlendirilmekteydi. Sancakta en çok üretilen elmanın ülke içinde üretilen toplam 20.799.631 kıyeye (MOZİ 1329: 368-787) elma içindeki payına bakıldığında yaklaşık % 7,77 gibi yüksek bir orana sahip olması sancağın yüzyılın başlarında da önemli bir elma üreticisi olduğunu göstermektedir. Sancakta meyve cinsi ürünler içinde üzümün 1892 yılında olduğu gibi 1913 yılında da özel bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. 51.726 dönüm bağlık alanda 7.873.500 kıyeye üzüm üretiminin 7.617.024 kıyyesi yaş ve kuru olarak tüketilirken 231.000 kıyyesi ile şarap, 25.476 kıyyesi ile de arık yapılmaktaydı (MOZİ 1329: 510). Sebze ve meyvede 1892 ve 1913 yılı üretimlerini karşılaştırmak istediğimizde önemli oranda artış gerçekleştiği görülür. Mesela taze üzüm 5.132 tondan (4.000.000 okka) 10.235,5 tona (7.873.500 kıyeye), badem 1.283 tondan (1.000.000 okka) 11,05 tona (8.500 kıyeye) yükselmiştir.

Sancakta yukarıda bahsi geçen tarım ürünleri haricinde sanayi ham maddesi olarak kullanılan ve içinde pancar, kenevir, afyon, pamuk ve cehrinin de yer aldığı muhtelif sanayi ürünleri de üretilmekteydi. 1892 yılında sanayi ürünü olarak 60.000 okka tütün, 800 okka anason, 31.500 okka kitre15, 150.000 okka cehri, 100.000 okka haşhaş tohumu, 2.500 okka afyon üretildiği ve bunlardan ihtiyaç fazlası 43.125 franklık 23.960 kg kitre, 1.725 franklık 1.875 kg cehri, 18.000 frank değerinde 500 kg afyon ve 10.000 franklık 20 ton haşhaş tohumunun sancak dışına pazarlandığı bilinmektedir (Cuinet 1892: 747-748, 754). 1913 yılında sancaktaki sanayi ürünlerini ve kazalara göre dağılımını tablo haline getirdiğimizde aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

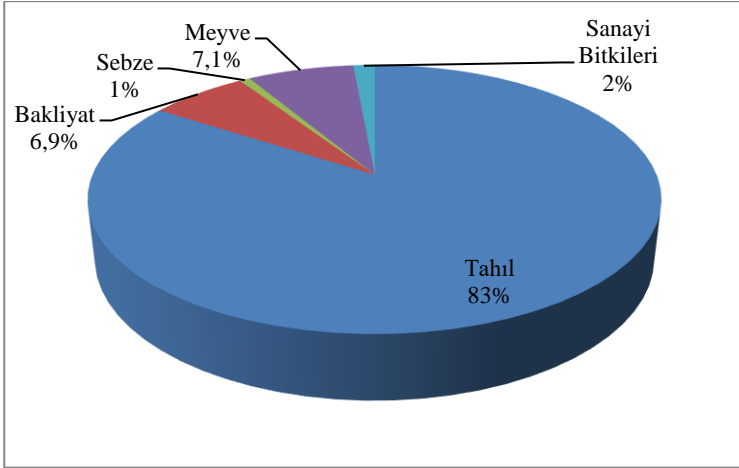
Tablo 5: 1913'te Sancak Genel Sanayi Bitkileri Üretim Alanı, Tür ve Miktarları (MOZİ 1329: 210, 268-271).

ÜRÜN TÜRÜ	Ekilen Arazi (Dönüm) Elde Edilen Ürün (Kıyeye)	Kazalar							
		Amasya	Havza	Gümüş hachköy	Köprü	Ladık	Mecidiözü	Merzifon	Sancak Geneli
KENEVİR	Ekilen Arazi	-	-	2500	1000	-	180	2500	6180
	Elde Edilen Ürün	-	-	180000	144000	-	134320	120000	578320
AFYON	Ekilen Arazi	500	200	1250	74	500	-	6000	8624
	Elde Edilen Ürün	800	300	2250	120	500	-	9200	13170
TÜTÜN	Ekilen Arazi	5	-	-	1000	-	200	25	1230
	Elde Edilen Ürün	500	-	-	72000	-	11300	7200	91000
CEHRİ	Ekilen Arazi	20	-	-	-	-	-	800	820
	Elde Edilen Ürün	1000	-	-	-	-	-	20000	21000
PANCAR	Ekilen Arazi	210	-	100	-	-	200	60	570
	Elde Edilen Ürün	55000	-	18000	-	-	63000	100000	236000
PAMUK	Ekilen Arazi	-	-	-	1000	-	-	-	1000
	Elde Edilen Ürün	-	-	-	25000	-	-	-	25000

1913 yılı verilerine göre sancak genelinde 580 dönümde 236.000 kıyeye pancar, 1.000 dönümde 25.000 kıyeye pamuk, 6.180 dönümde 578.320 kıyeye kenevir, 8.624 dönümde 13.180 kıyeye afyon, 1.230 dönümde 91.000

¹⁵ Gevenden çıkarılan zambak. Beyaz renkli olan bu zambak suda şişer ve pelteleşir. Kitre, eczacılıkta pastil ve yumuşatıcı ilaçların hazırlanmasında, pastacılıkta krema yapımında kullanılır. Sulu boyaların bileşimine girer, kumaş ve kâğıt sanayinde yapıştırıcı ve apreleyi olarak uygulanır (<https://www.bigbilgi.com/2020/04/kitre-nedir-neyden-yapılır-ne-ise-yarar.html>, 11 Ocak 2022, 16.09 de erişildi).

kıyye tütün ve 860 dönümde 21.000 kıyye cehri¹⁶ üretilmekteydi (MOZİ 1329: 210, 268-271). Sadece Merzifon kazasında Aba, şayak, çarşaf, iç çamaşırı, elbiselik kumaş ve basma gibi çeşitli dokumaların yapıldığı 830 atölyenin bulunduğu (Palgrave 1865, Aktaran: Tuzcu 2013: 512) dikkate alınırsa kenevir, pamuk ve cehrinin üretim amaçları tahmin edilebilir. Pamuk ve kenevir genelde sancak genelinde yaygın olan tekstil sektöründe kumaş ve iplik ham maddesi olarak kullanılırdı. Cehri ise bu kumaş ve ipleri boyamak üzere doğal bir boya ham maddesi olarak kullanılırdı. Afyonun Müslüman ülkelerde tedavide uyuşturucu olarak ve ilaç yapımında kullanıldığı bilinmektedir. Sanayi ham maddesi olarak kullanıldığı değerlendirilen ürünlerde 1892 ve 1913 yılı üretimleri karşılaştırılırsa tütünde 76,98 tondan (60.000 okka) 118,3 tona (91.000 kıyye), afyonda 3,20 tondan (2.500 okka) 17,134 tona (13.180 kıyye) yükselen bir artış görülür. 1913 yılındaki ürün türlerine bakıldığında 1892 verilerinde daha önce ismi geçmeyen pancar ve pamuk gibi yeni ürünlerin de sancakta yüzyılın başlarında üretilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Buraya kadar verilen bilgilerden hareketle 1913 yılında Amasya Sancağı genelindeki 1.160.720 dönüm olan ekili arazinin ürün çeşidine göre dağılımı grafiğe dönüştürüldüğünde aşağıda grafik ortaya çıkmaktadır.

Grafik-1: Amasya Sancağında 1913'te Ekili Arazinin Ürün Çeşidine Göre Dağılımı (MOZİ 1329: 68-648).

Grafikten de anlaşılacağı gibi yüzyılın başlarında sancak genelinde ekili arazilerin büyük bölümünün tahıl üretimine ayrıldığı, bunu bakliyat, meyve, sanayi bitkileri ve sebze üretim alanlarının takip ettiği anlaşılmaktadır.

Hayvancılık Sektöründe Üretim

Yüzyılın başında imparatorluk genelinde tarım, sanayi ve ticaret alanındaki sorunlar yanında hayvancılık alanında da ciddi sıkıntılar yaşanmaktaydı. İmparatorluk genelinde hissedilen olumsuzluklar sancakta da gözlenmektedir. Mesela gücünden ve sütünden istifade etmek amacıyla beslenen karasığır türü hayvanlar, sektörde önemli bir yere sahip olmasına rağmen et ve süt verimi bakımından istenilen seviyede değildi. Ziraatın çoğunlukla öküzlerle icra edilmesi ve süt için zengin fakir her evde inekler bulunmasına rağmen öküzler kuvvetçe ve cüsse bakımından zayıf, ineklerin ise hem cüssesi zayıf hem de süt verimi düşüktü (SVS 1325: 188). Yine etkili bir karantina teşkilatının, aşılamanın, yeterli veteriner olmaması gibi nedenlerle zaman zaman çıkan salgınlarda çok sayıda hayvan da telef olmaktadır. Mesela 1910 yılında sancakta küçükbaş hayvanlar arasında ortaya çıkan ve yayılan çiçek salgınında çok sayıda hayvan telef olmuştur. Salgın aşılama yoluyla önlenmeye çalışılmışsa da aşı paralarının hayvan sahiplerinden istenmesi, halkın da bu konuda isteksiz davranması; salgının önlenememesine, çok sayıda hayvanın telef olmasına neden olmuştur (BOA.DH.ID.102/3). Bu sıkıntıların aşılabilmesi için hükümet bazı girişimlerde bulunmuştur. Mesela 1877 yılından itibaren belediye teşkilatı olan yerlerde belediye bünyesinde bir veteriner bulundurulması kararı alınmıştır (Ortaylı 2010: 507). Ancak personel yetersizliğinden 1903 yılında bile sancak genelindeki belediyeler bünyesinde veteriner istihdam edilemediği anlaşılmaktadır (SVS 1321: 120-141).

Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Üretimi

Sancakta hayvancılık çok önemli bir gelir kaynağı idi. 19. yüzyıl ortalarında sadece Merzifon kazasında 4.231 adet büyükbaş hayvan vardı ve bu rakam 1913 yılında 12.500' e ulaşmıştır (Genç 2019: 214, 217). 1892 yılında sancak genelinde yalnızca karasığır cinsi büyükbaş hayvan sayısı yaklaşık 20.000 adet idi (Cuinet 1892: 749). 1913 yılı verilerine göre sancak genelinde 16.600 manda, 5.150 manda boğası, 12.430 malak,

¹⁶ Kök boyasıgillerden, meyve, kabuk veya odunundan güzel kırmızı renk elde edilen bir kök, 3 m kadar uzayabilen ve küremsi meyvelerinden sarı iplik boyası elde edilen çalı. Altın ağacı, ufak boncuk şeklinde meyveleri olan ve boya yapmakta kullanılan yabancı ağaç, küçük dağ eriği (www.tdk.gov.tr, Büyük Türkçe Sözlük, 30 Haziran 2018, 14.05 de erişildi). Sarı boya kökü (Şemseddin Sami 1987: 489).

17.400 dişi manda, 29.000 sığır öküzü, 8.680 tosun, 28.400 inek ve 14.300 dana olmak üzere toplam 131.960 büyükbaş hayvan yetiştirildiği görülmektedir (MOZİ 1329: 637-349).

Tablo 6: 1913'te Amasya Sancak Genelî Büyükbaş Hayvan Sayısı (MOZİ 1329: 637-349).

Hayvan Türü	Amasya	Havza	Gümüş hacıköy	Köprü	Lâdik	Mecidözü	Merzifon	Sancak Genelî
Manda	7500	1500	800	1800	2000	1000	2000	16600
Öküz	12000	1500	3000	3000	3500	2000	4000	29000
Manda Boğası	4000	100	200	300	150	200	200	5150
Dişi Manda	9000	1000	1200	1500	2500	1200	1000	17400
Malak	7500	400	550	750	2000	730	500	12430
Sığır Boğası	7000	150	150	400	180	500	300	8680
İnek	14000	1000	2400	1500	2500	3000	3000	28400
Dana	5000	400	2000	900	2000	2500	1500	14300
Sancak Genelî				131.960				

Rakamlardan sancak genelinde sancağın iklim ve yer şekillerine daha uygun ve dayanıklı olduğu için büyükbaş hayvan olarak daha çok sığır cinsinin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Büyükbaş hayvanlar eti yanında gücünden ve sütünden istifade etmek amacıyla beslendiği için bazı istisnalar hariç tutulursa sayısı değişmekle beraber hanelerin büyük çoğunluğu tarafından beslenmekteydi.

Küçükbaş hayvan üreticisi hane sayısı büyükbaş hayvan sahibi hane sayısına oranla düşük olsa da küçükbaş hayvan sayısı büyükbaş sayısına göre daha fazla idi. Cuinet'e göre 1892 yılında sancaktaki toplam koyun ve keçi türü toplam küçükbaş hayvan sayısı 171.630 idi (Cuinet 1892: 749). Ayrıca tüketim fazlası koyunlar sancak dışına pazarlanmakta ve yaklaşık 100.000 Fransız fransı girdi sağlanmaktaydı (Cuinet 1892: 754). 1913 yılı resmi verilerine göre ise sancakta 21.427 koç, 118.200 koyun, 56.900 kuzu, 39.040 burma, 27.500 teke, 152.000 keçi, 63.500 oğlak olmak üzere toplam 478.567 küçükbaş hayvan yetiştirildiği anlaşılmaktadır (MOZİ 1329: 579-649).

Tablo 7: 1913'te Amasya Sancak Genelî Küçükbaş Hayvan Sayısı (MOZİ 1329: 579-649).

Hayvan Türü	Amasya	Havza	Gümüş hacıköy	Köprü	Lâdik	Mecidözü	Merzifon	Sancak Genelî
Koç	1877	350	12200	200	300	500	6000	21427
Dişi Koyun	26500	13000	12600	18000	25000	13100	10000	118200
Kuzu	9500	8000	6300	4500	12500	10100	6000	56900
Burma	3000	8000	1500	2000	8500	14040	2000	39040
Teke	3000	300	2500	200	1500	15000	5000	27500
Dişi Keçi	50000	12000	10000	18000	17000	35000	10000	152000
Oğlak	20000	6000	5000	5400	6000	17000	5000	63500
Sancak Genelî Toplam Küçükbaş Hayvan Sayısı								478567

Tablodaki rakamlara göre yirmi bir yıl içerisinde sancaktaki küçükbaş hayvan sayısının yaklaşık % 178 arttığı söylenebilir. 1913 yılı rakamlarına bakılırsa keçi cinsinin sancak halkı arasında daha çok rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Bunun nedeni olarak keçi türünün koyun türüne göre daha hareketli, yaylak-kışlak tarzı yaşama daha uygun ve bölge şartlarına dayanıklı olması gösterilebilir.

Büyük ve küçükbaş hayvanlardan elde edilen ürünler hem sancak içinde kullanılmakta ya da tüketilmekte hem de ihtiyaç fazlası dışarı pazarlanmaktaydı. 1892 yılı verilerine göre sancak dışına 492.000 frank¹⁷ değerinde tereyağı, yün, tiftik keçi kılı, keçi derisi, sığır ve sığır öküzü derisi, koyun derisi, kuzu derisi, tavşan derisi, don yağı gibi muhtelif hayvansal ürünler satılmaktaydı (Cuinet 1892: 754). 1913'de sancak genelinde büyük ve küçükbaş hayvanlardan et ve derileri yanında yıllık 66.200.000 kıyye sığır sütü, 5.165.600 kıyye manda sütü, 145.860 kıyye tereyağı, 221.050 kıyye peynir, 2.648.000 kıyye koyun sütü, 4.035.000 kıyye keçi sütü, 122.140 kıyye yapağı, 65.750 kıyye keçi kılı ve 14.600 kıyye tiftik elde edilmekteydi (MOZİ 1329: 722-723). 19. yüzyıl ortalarında sadece Merzifon kazasında 32 babuccu, 7 çarıkçı, 1 çizmeci, 84 debbağ, 1 elekçi, 1 mestçi, 14 mutaf¹⁸, 6 keçeci toplam 46 kişinin küçükbaş hayvanlardan elde edilen ham maddeleri kullanarak geçimini sağladıkları dikkate alınır (Genç 2019: 220) sancak genelinde küçükbaş hayvanlardan elde edilen ham maddelerin sancak ekonomisi için önemi daha iyi anlaşılır.

Yük ve Binek Hayvanı Üretimi

Yüzyılın başlarında ülke genelinde olduğu gibi sancak genelinde de yük ve yolcu naklinde, toprağın işlenmesinde hayvanlar kullanılmaktaydı. Her ne kadar toprağı işlemek üzere sığır ve manda öküzleri

¹⁷ 46.000 frank değerinde 40 ton tereyağı, 100.000 frank değerinde 140 ton yün, 52.000 franklık 29 ton tiftik keçi kılı, 65.000 franklık 40.000 adet keçi derisi, 90.000 franklık sığır ve sığır öküzü derisi, 72.000 franklık 40.000 adet koyun derisi, 50.000 franklık kuzu derisi, 17.000 franklık 30 ton don yağı

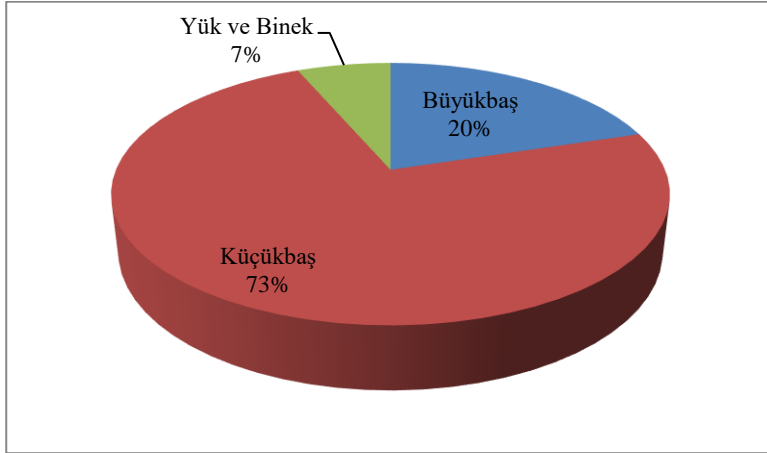
¹⁸ Kıldan çuval dokuyan veya satan kişi (Şemseddin Sami 1987: 1425).

kullanılsa da yük ve yolcu naklinde at, katır ve eşek gibi yük hayvanları kullanılmıştır. Genelde her hane binek hayvanı olarak kullanmak ya da yük nakletmek için at, katır veya eşek türünden bir ya da birkaç tane hatta bazı haneler ihtiyaca göre üç türden hepsini beslemekteydi. Sancakta 1892 de sadece at ve eşek cinsi -10.000'i at, 4.000'i eşek- 14.000 adet yük ve binek hayvanı vardı ve sancak dışına yıllık yaklaşık 15.000 franklık at satışı yapılmaktaydı (Cuinet 1892: 749, 754). 1913 yılı verilerine göre ise sancakta 5.030 aygır, 9.800 kısrağ, 4.900 tay, 6.533 yük ve binek atı, 3.205 katır, 12.833 merkep toplam 42.301 yük ve binek hayvanı bulunmaktaydı (MOZİ 1329: 642-648). Bu rakamların kazalara göre dağılımını görmek istediğimizde aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 8: 1913'te Amasya Sancak Genelindeki Yük Hayvanları Sayısı (MOZİ 1329: 642-648).

Hayvan Türü	Amasya	Havza	Gümüşhacıköy	Köprü	Lâdik	Mecidözü	Merzifon	Sancak Geneli
Aygır	4000	500	180	-	50	300	-	5030
Kısrağ	7500	1000	300	-	400	600	-	9800
Tay	4000	200	200	-	200	300	-	4900
Yük ve Binek Bargiri (At)	4000	150	633	150	400	600	600	6533
Ester (Katır)	2500	500	45	60	-	50	50	3205
Merkep	3000	1000	2133	200	300	3000	3000	12833
Toplam	25000	3350	3491	410	1350	4850	3650	42301

Tabloda da görüleceği gibi en fazla yük ve binek hayvanının merkez kazada olduğu, merkez kazayı Mecidözü ve Merzifon kazalarının izlediği, sayıca en fazla olan yük hayvanının merkep olduğu görülmektedir. 1914 yılında sancak nüfusunun 230.263 olduğu dikkate alınırsa (Karpas 1985: 178-179) kişi başı en az 0,18 adet yük ve binek hayvanı düştüğü söylenebilir. Sancak genelindeki hayvan türlerinin miktarını grafik haline getirdiğimizde aşağıdaki grafik ortaya çıkmaktadır.

Grafik-2: 1913 Yılında Amasya Sancağında Yetiştirilen Hayvanların Türüne Göre Dağılımı

Grafikten de anlaşılacağı gibi yaklaşık % 73 gibi bir oranla sayıca en fazla küçükbaş hayvan beslendiği, bunları da büyükbaş hayvanlar ile yük ve binek hayvanlarının takip ettiği görülmektedir. Sancaktaki iklim koşullarının elverişli olmasının sonucu olarak arıcılığında yapıldığı anlaşılmaktadır. 1892 yılında 1.000 okka/1,283 ton bal üretildiği ve 400 kilosunun da dışarıya satıldığı bilinmektedir (Cuinet 1892: 748,754). 1913 yılı verilerine göre sancak genelinde 11.050 adet arı kovanından yıllık 34.600 kıyye bal ve 2.530 kıyye balmumu elde edilmekteydi (MOZİ 1329: 532).

20. YÜZYIL BAŞLARINDA AMASYA SANCAĞINDA TARIM VE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDE FİYATLAR

Bir devletin ayakta kalabilmesi, varlığını devam ettirebilmesi için güçlü bir ekonomik yapıya ihtiyacı vardır. Güçlü bir ekonomik yapının en önemli göstergelerinden birisi de ülkelerin istikrarlı bir para birimine sahip olmalarıdır. Günümüz modern ekonomilerde değer ölçüsü olarak para birimi olmayan bir ekonominin varlığı mümkün değildir. Osmanlı Devleti de kuruluşunu müteakip ülke içindeki ekonomik faaliyetleri sağlıklı bir şekilde yürütebilmek için kendi para birimi olarak akçeyi belirlemiş ve gümüş madeninden basılan akçeleri piyasaya sürmüştür. Osmanlılar Fatih dönemine kadar yalnızca akçe denilen gümüş ve mangır adı verilen bakır sikkeler bastırmışlardır. Akçe temel para birimi olarak kullanılırken mangırlar günlük alışverişlerde bozuk para yerine kullanılmıştır. Fatih döneminde ise ilk kez altın sikkeler bastırılmıştır (Pamuk 2010: 113-114). Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyıl sonlarından itibaren iç ve dış gelişmelerin ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri Osmanlı para biriminin değer kaybetmesine, para ayarı ve para sistemi üzerinde bazı ayarlamaları zorunlu hale getirmiştir. Bu arayışların sonucu olarak II. Süleyman döneminde (1687-1691) kuruş olarak adlandırılan 20 gram ağırlığında gümüş sikkeler bastırılmıştır. III. Ahmed döneminde (1703-1730) akçenin

yerini değer ölçüsü olarak para almıştır. Yeni düzenleme ile 1 para 3 akçe, 1 kuruş ise 40 para olarak kabul edilmiştir. Abdülmecid döneminde ise yeni bir para sistemi oluşturularak 100 kuruş 1 lira¹⁹, 40 para 1 kuruş olarak kabul edilmiştir (Tekin 1999: 174-175). Çalışma konumuz Amasya sancağında 20. yüzyıl başlarında fiyatlar belirlenirken kuruş, para yanında sentim adı verilen ve Fransız frangının 1/100'üne eşit olan Fransız akçesi de kullanılmıştır (MOZİ 1329: 69-71). Osmanlılar 1 kuruşu 100 sentim ve 2,5 sentimi de 1 para olarak kabul etmişlerdir (Şemseddin Sami 1987: 702). Fiyat, alışverişte bir şeyin para karşılığındaki değeri, bir mala veya emeğe para olarak biçilen değer, bir değer ile para birimi arasındaki ilişki anlamlarına gelmektedir (Fidan vd. 1996a: 933). Bu veriler ışığında 20. yüzyıl başlarında Amasya sancağında sırasıyla tarım ve hayvancılık sektöründe fiyatları incelediğimizde karşımıza aşağıdaki fiyatlar çıkmaktadır.

Tarım Sektöründeki Fiyatlar

Herhangi bir bölgede bir malın fiyatını maliyet bedeli, üretim miktarı, piyasada gördüğü talep, iç ve dış pazarlara sunumu, nakliye bedeli gibi değişkenler belirler. Amasya sancağında da tarım ve hayvancılık sektöründeki fiyatlar da benzer değişkenlere bağlı olarak kendini gösterdiği söylenebilir. Sancağa en yakın iskelesi olan Samsun idi. Dönemin deve, at ve öküz arabaları gibi nakliye vasıtaları ile en az iki günlük mesafede olmasıydı. Bu vasıtalarla yapılan nakliye son derece yavaş gerçekleştiğinden, bol miktarda yetiştirilen zahirenin rekabet meydanına çıkmasına zorlaşmaktaydı. Dışarıya ihraç edilememesinde nakliyeden kaynaklanan zorluklar fiyatlarının düşmesine hatta fazla mahsul üretme hususundaki şevk ve rağbeti yok etmekteydi (SVS 1325: 184). Aşağıda da görüleceği üzere afyon hariç tutulursa tarım sektöründe fiyatlar genelde ülke ortalamasının altında kalmıştır. 1913 yılı verilerine göre tarım sektöründe tahıl fiyatlarını incelenmek istendiğinde aşağıdaki tablo karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 9: 1913'te Amasya Sancak Genelindeki Tahıl Fiyatları (MOZİ 1329: 5-271).

Hububat Türü (Kilesi)	Kazalar								Vilâyet Geneli	Ülke Geneli
	Amasya	Havza	Gümüş hacıköy	Köprü	Lâdik	Mecidözü	Merzifon	Sancak Geneli		
Buğday	22k	20k	21k	20k	15k	16k	18k	18 k34s	16k28p	21k15s
Kabluca	8k	-	-	-	6k	5k	6k	6k10s	8k14 p	11k68s
Arpa	10k	10k	8k	10k	8k	8k	10k	9k6s	10k15p	12k42s
Yulaf	9k	-	6k	7k	6k	6k	6k	6k60s	8k8p	5k83s
Mısır	13k	20k	6k	12k	10k	10k	12k	11k34 s	12k8p	13k80s

Tablo incelendiğinde sancaktaki tahıl fiyatlarının bütün tahıl türlerinde vilayet ortalamasının, yulaf hariç diğer tahıl türlerinde ise ülke ortalamasının altında kaldığı görülür. Buğday fiyatının ülke ortalaması 21 kuruş 15 sentim, vilayet ortalaması 16 kuruş 28 para iken sancağa bağlı kazalar içinde 15 ile 22 kuruş arasında değişmektedir. Arpada ülke ortalaması 12 kuruş 42 sentim, vilayet ortalaması 10 kuruş 15 para iken sancağın kazaları arasında 8 ile 10 kuruş arasında farklılık göstermektedir. Benzer şekilde mısırdaki da ülke ortalaması 13 kuruş 80 sentim, vilayet ortalaması 12 kuruş 8 para iken sancak içinde 6-13 kuruş arasında değişmektedir. Sancak genelinde fiyatı en yüksek tahıl türü buğday iken onu mısır, arpa ve yem bitkileri olan kabluca ile yulaf takip etmektedir.

Sancakta 19. yüzyıldaki tahıl fiyatlarına bakıldığında -İstanbul kilesi ile²⁰- Amasya merkez kazada 1853 yılında 1 kile buğday 4,06 ile 5,8 (BOA.MŞH.ŞSC.d.463: 9,15,38), 1 kile arpa 2,03 kuruş (BOA.MŞH.ŞSC.d.463: 9) idi. Bu fiyatların merkez kazada 1913 yılında buğdayda 22, arpada 10 kuruşa yükseldiği dikkate alındığında 1853-1913 arasında tahıl fiyatlarında yaklaşık % 500'ün üzerinde bir fiyat artışı olduğu söylenebilir. Diğer yandan 1883-1890 yılları arasında Merzifon kazasında 1 kile buğday 10,16 (BOA.MŞH.ŞSC.d.6970: 124), 1 kile arpa 5,08 (BOA.MŞH.ŞSC.d.6970: 124), 1 kile yulaf 6,10 (BOA.MŞH.ŞSC.d.6971: 136) ve 1 kile mısır 2,44 kuruş idi. Merzifon'da bu fiyatların 1913 yılında buğdayda 18, arpada 10, yulafta 9 ve mısırdaki 13 kuruşa ulaştığı dikkate alınırsa merkez kaza kadar olmasa da fiyatlarda

¹⁹ 1850-1914 yılları arasında 1 Osmanlı lirası 0,229 ABD dolarına, 1,10 İngiliz sterline eşit idi (Somel 2015: 205).

²⁰ Kaynakta 1 ölçek olarak verilen miktar kileye çevrilmiştir. 1 ölçek kilenin dörtte birine eşit olan ağırlık ölçüsü veya dört okkaya eşit olan ağırlık ölçüsüdür (Fidan vd. 1996b: 2211). Kaynakta 1 ölçek mısır fiyatı 6 kuruş olarak verilirken bu fiyat 4 ile çarpılarak 1 kile mısır bedeli olarak 24 kuruş olarak tespit edilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Osmanlı döneminde kullanılan kile yöreden yöreye değişirdi. İstanbul kilesi=37 litre (Eminoğlu 2007: 345) ve 1 İstanbul kilesi ortalama 25 kg idi (Pakalın 1983b: 211). 1 Merzifon kilesi ise 245,860 kg idi (Toprak 1984: 6). Buradan merkezdeki istatistik fiyatları belirlenirken 1 kile 25 kg, Amasya sancağında ise 1 kilenin 245,860 kg olarak hesaplandığı değerlendirilerek 19. yüzyılda Amasya sancağında yerel resmi belgelerdeki fiyatların Merzifon kilesi ölçü alınarak belirlendiği sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda fiyatlar karşılaştırılırken yerel belgelerdeki 245,860 kg üzerinden belirlenen kile fiyatları İstanbul kilesi olan 25 kg üzerinden yeniden hesaplanmış, Amasya'daki yerel fiyatlar yaklaşık 1/10 oranında azaltılmıştır. Örneğin 1 Merzifon kilesi (245,860 kg) buğday fiyatı 1853 yılında Amasya'da 40 kuruş iken İstanbul kilesi üzerinden $40 \times 25 / 245,860 = 4,06$ kuruş olarak hesaplanmıştır. Amasya sancağında yerel belgelerdeki fiyatlar Amasya merkez kazada 1853 yılında 1 kile buğday 40,45,50 (BOA.MŞH.ŞSC.d.463: 9,15,38), 1 kile arpa 20 kuruş (BOA.MŞH.ŞSC.d.463: 9) idi. 1883-1890 yılları arasında Merzifon kazasında 1 kile buğday 100 (BOA.MŞH.ŞSC.d.6970: 124), 1 kile arpa 50 (BOA.MŞH.ŞSC.d.6970: 124), 1 kile yulaf 60 (BOA.MŞH.ŞSC.d.6971: 136) ve 1 ölçek mısır 6 kuruş (BOA.MŞH.ŞSC.d.6970: 6) idi.

ciddi bir yükselişin olduğu anlaşılır. Aynı dönemde sancaktaki bakliyat türü ürünlerin tür ve fiyatlarına bakıldığında aşağıdaki tablo karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 10: 1913'te Amasya Sancak Genelindeki Bakliyat Fiyatları (MOZİ 1329: 5-271).

Bakla Türü (Kıyyesi)	Kazalar								Vilâyet Geneli	Ülke Geneli
	Amasya	Havza	Gümüş hacıköy	Köprü	Lâdik	Mecidözü	Merzifon	Sancak Geneli		
Nohud	1k	1k	1k20p	1k	-	30p	1k	1k2p	1k2p	1k10s
Fasulye	1k10p	1 k	1k10p	1k	1k	1k	1k10p	1k4p	1k10p	1k20s
Mercimek	1k	1 k	10p1k	1k	1k	30p	1k	1k	1k6p	1k8s

Yukarıdaki rakamlara bakıldığında nohutun kıyyesinin 30 para ile 1 kuruş 20 para arasında değiştiği, kıyyesi 30 para ile en ucuz fiyatın Mecidözü kazasında olduğu, sancaktaki fiyat ortalamasının eyalet ortalamasına eşit iken ülke ortalamasının altında olduğu görülür. Fasulyede ise kıyyesinin 1 kuruş ile 1 kuruş 10 para arasında değiştiği, sancak ortalama fiyatının eyalet ve ülke ortalamasının altında olduğu anlaşılır. Sancakta 1 kıyye mercimeğin fiyatı da 1 kuruş- ile 30 para arasında değişirken, yine eyalet ve ülke ortalamasının altında olduğu anlaşılmaktadır. 1892 yılında iç tüketimi karşılması yanında dışarıya 70.000 frank değerinde 600 ton taze sebze pazarlandığı sancakta (Cuinet 1892: 754) 1913 yılı verilerine göre sebze fiyatları incelendiğinde aşağıdaki tablo ile karşılaşırız.

Tablo 11: 1913'te Amasya Sancak Genelindeki Sebze Fiyatları (MOZİ 1329: 5-271).

Sebze Türü (Kıyyesi)	Kazalar								Vilâyet Geneli	Ülke Geneli
	Amasya	Havza	Gümüş hacıköy	Köprü	Lâdik	Mecidözü	Merzifon	Sancak Geneli		
Patates	30p	-	20p	15p	20p	20p	30p	23p	20p	85s
Havuç	20p	-	10p	-	-	15p	10p	14p	11k	45s
Soğan	20p	-	10p	-	-	15p	15p	15p	19k	57s
Sarımsak	30p	-	15p	-	-	20p	15p	29p	1k7p	1k52s

Tablodaki veriler kontrol edildiğinde: Patates fiyatlarının 15-30 para, havuç fiyatlarının 10-20 para, soğan fiyatlarının 10-20 para, sarımsak fiyatlarının da 15-30 para arasında değiştiği görülmektedir. Patates ve havuç fiyatları vilayet ve ülke ortalamasının üzerinde iken, sarımsak fiyatının vilayet ve ülke ortalamasının altında olduğu, soğan fiyatının ise vilayet ortalamasından düşük iken ülke ortalamasından yüksek olduğu anlaşılmaktadır. 1913 yılı verilerine göre Amasya sancağında muhtelif sanayi bitkilerinin de yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Bu sanayi ürünlerinin tür ve fiyatlarına bakıldığında şu tablo ile karşılaşırız.

Tablo 12: 1913'te Amasya Sancak Genelindeki Sanayi Ürünü Fiyatları (MOZİ 1329: 5-271).

Sanayi Ürünü (Kıyyesi)	Kazalar								Vilâyet Geneli Ortalaması	Ülke Ortalaması
	Amasya	Havza	Gümüş hacıköy	Köprü	Lâdik	Mecidözü	Merzifon	Sancak Geneli		
Kenevir	-	-	4k	4k	-	4k	4k	4k	2k33p	3k15s
Afyon	130k	200k	240k	130k	250k	-	300k	208k	214k17p	180k25s
Tütün	3k	-	-	5k	-	3k	4k	3k	3k13p	6k37s
Cehri	3k10p	-	-	-	-	-	3k	3k5p	3k27p	4k
Pancar	25p	-	20p	-	-	10p	20p	19p	10p	42s

Tablodaki rakamlara göre sancak genelinde kenevir fiyatı bütün kazalarda 4 kuruş, afyon fiyatı 130-300 kuruş, tütün fiyatı 3-5 kuruş, cehri fiyatı 3 kuruş ile 3 kuruş 10 para ve pancar fiyatı ise 10-25 para arasında değişmektedir. Sancaktaki ortalama fiyatın tütün ile cehride vilayet ve ülke ortalamasının altında iken kenevir ve pancarda yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Afyonda ise ortalama fiyat vilayet ortalamasından düşük iken ülke ortalamasından oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Sanayi ürünleri içinde fiyatı en yüksek ürünün afyon olduğu anlaşılmaktadır. 1892 yılında 1 kıyyesi 46,8 kuruş²¹ (Cuinet 1892: 754) olan afyon fiyatının 1913 yılında ortalama 214k17p seviyesine çıkması yüksek oranda bir fiyat değişimine işaret etmektedir. İlaç yapımında ve tedavide kullanılmasına ve yüksek oranda talep görmesine karşılık ekilen arazi miktarına göre elde edilen ürün miktarının düşük kalması²² ürünü değerli hale getirmektedir. Bunun yanında haşhaş üretimi için uygun şartlara sahip olan sancağın Samsun Limanı üzerinden dış pazarlara açılabilmesi, kazada üretilen ve sağlık sektöründe yaygın olarak kullanılan afyonun kolaylıkla ihraç edilebilmesi de ürünün yetiştirilmesini teşvik eden etkenlerden birisi olarak değerlendirilebilir. 1890 yılında kazaya gelen Fransız Vital Cuinet, Amasya çevresinde geniş alanlarda haşhaş ekimi yapıldığını ve bölgede büyük dış ticaret hacmi olan tek ürün olduğunu ifade etmektedir (Cuinet 1892: 746). 1818 yılında Amasya'ya gelmiş olan Hollandalı Colonel

²¹ Cuinet 500 kg fiyatını 18.000 frank olarak vermektedir (Cuinet 1892: 754). Yukarıda da belirtildiği gibi 1 frank= 100 sent ve 100 sent= 1 kuruş olarak kabul edildiğine göre 1 kg afyon fiyatı da bu değerler üzerinden 36 kuruş, 1 kıyye yani 1300 gram fiyatı da 46,8 kuruş olarak hesaplanmıştır.

²² Mesela sancakta dönüm başına elde edilen ortalama ürün miktarı ve bu miktarın parasal değeri pancarda 414 kıyye/196,60 k, patatesten 482,71/277,55 k, buğdayda 14 kile/98,07 k, arpada 7,7 kile/70,455 k, darda 15 kile/124 k, pamukta 25 kıyye/250 k, tütünde 73,9 kıyye/274,65 k iken afyonda 1,5 kıyye/312 k 19,5 p idi (MOZİ 1329: 68-70, 210, 268-271).

Rottiers, Afyonun hem halk hekimliğinde kullanıldığını hem de halk arasında büyük miktarda tüketildiğini, bu yüzden de Amasya ve çevresinde fiyatının pahalı ve ticaretinin de kârlı olduğunu belirtmektedir (Rottiers 1829: 254-255).

Çok sayıda dere yanında Yeşilirmak ve Çekerek ırmaklarının sağladığı sulama imkânlarından yararlanan Amasya sancağında çok sayıda meyve bahçesi bulunmaktaydı. Öyle ki 1892 yılında sancakta halkın meyve ihtiyacının karşılanması yanında dışarıya 2.300.000 frank değerinde 20,658 ton tüketim fazlası taze meyve satılabilmekteydi (Cuinet 1892: 754). 1913 yılı verilerine göre muhtelif meyve türlerinin yetiştiği sancakta kazalara göre meyve fiyatları şu aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi idi.

Tablo 13: 1913'te Amasya Sancak Genelindeki Meyve Fiyatları (MOZİ 1329: 349-432).

Ürün Türü (Kıyyesi)		Kazalar							Eyalet Ortalaması	Ülke Ortalaması
		Amasya	Havza	Gümüş haciköy	Köprü	Merzifon	Mecidözü	Sancak Geneli		
Elma	Yaş	1k	38s	50s	1k	1k	50s	73s	1k87s	1k56s
	Kuru	1k75s	-	1k50s	-	-	1k50s	1k50s	-	-
Armut	Yaş	1k	50s	50s	1k	75s	50 s	71s	1k81s	1k74s
	Kuru	-	-	1k50s	-	-	1k25s	1k27s	-	-
Erik	Yaş	50s	27s	25s	50s	50s	25s	40s	1k30s	1k55s
	Kuru	1k	-	75s	-	-	1kur	1k8s	-	-
Kayısı	Yaş	75s	-	-	1k	50s	27s	65s	1k70s	2k68s
Dut	Yaş	75s	50s	25s	-	25s	25s	40s	68s	1krs58p
Badem	Kuru	-	-	6k	-	7k	-	6k50s	9k25s	5k50s
Ceviz	Kuru	-	-	-	2k50s	4k	2k	2k83s	3k33s	2k46s
Üzüm	Yaş	1k	-	20p	30p	20p	15p	25p	28p	35s

Tablodaki bilgilere göre elma, armut, erik, kayısı, dut, badem, ceviz ve üzüm meyveler hem taze hem de kurutulmuş olarak tüketilmektedir. Meyve fiyatları kazalara göre değişiklik göstermektedir. Kurutulmuş meyve fiyatları taze meyve fiyatlarına göre daha yüksektir. Yetiştirdiği elmasıyla ünlü sancakta taze meyve fiyatları elmada 38 sentim ile 1 kuruş, armutta 50 sent-1 kuruş, erikte 25-50 sentim, kayısıda 27 sentim ile 1 kuruş, dutta 25-75 sentim, üzümde 20 para ile 1 kuruş arasında değişmektedir. Kuru olarak tüketilen elmada 1 kuruş 50 sent ve 1 kuruş 75 sent, armuttal kuruş 25 sent ile 1 kuruş 50 sent, erikte 75 sent ve 1 kuruş, bademde 6-7 kuruş ve cevizde 2 kuruş ile 2 kuruş 50 sent arasında farklılık göstermektedir. Bahsi geçen bütün meyvelerde sancaktaki ortalama fiyatların vilayet ortalamasının altında olduğu, badem ve cevizde sancak ortalama fiyatları cüzi oranda ülke ortalamasının üstünde olsa da diğer meyvelerin hepsinde sancak ortalama fiyatlarının ülke ortalamasının altında kaldığı anlaşılmaktadır. Bu veriler sancağın 19. yüzyılın başlarında ülkenin en önemli meyve üretim merkezlerinden birisi olduğunu göstermektedir. 1883-1890 arasında Merzifon kazasında -İstanbul kilesine göre- 1 ölçek²³ ceviz 0,81 kuruş (BOA.MŞH.ŞSC.d.6970: 6) iken 1913 yılında ortalama 4 kuruşa çıktığı hesaba katılırsa meyve fiyatlarında da önceki dönemlere göre önemli bir artış olduğu iddia edilebilir.

Hayvancılık Sektöründeki Fiyatlar

Yukarıda hayvansal üretim bahsinde de ifade edildiği gibi hayvancılık açısından da önemli bir potansiyele sahip olan ve çok sayıda ailenin geçim kaynağı olan hayvancılık sektöründe fiyatlarının durumu da önemlidir. Bu bağlamda 1913 yılı resmi istatistiklerine göre Amasya sancağında büyükbaş hayvan fiyatları aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 14: 1913'te Amasya Sancak Genelindeki Büyükbaş Hayvan Fiyatları (MOZİ 1329: 562-649).

Hayvan Türü (Adedi)	Amasya	Havza	Gümüş haciköy	Köprü	Lâdik	Mecidözü	Merzifon	Sancak Geneli	Eyalet Ortalaması	Ülke Ortalaması
Manda Öküzü	700	1000	750	700	500	700	600	721	810	873
Sığır Öküzü	600	700	350	400	350	300	300	414	469	522
Manda Boğası	600	800	1000	500	400	1000	700	714	743	777
Dişi Manda	800	600	600	600	600	600	500	614	588	720
Malak	400	200	125	100	200	250	150	203	191	256
Sığır Boğası	900	500	400	900	500	400	300	557	508	513
Sığır İneği	700	300	250	350	350	350	300	357	342	426
Dana	300	50	60	50	80	100	80	103	91	155

²³ Yukarıda da belirtildiği gibi 1 ölçek kilenin ¼'üne eşit idi. Merzifon kilesi 245,860 kg olduğuna göre Merzifon'da 1 ölçek 245, 860/4= 61,46 kg idi. Yerel belgede verilen 8 kuruşluk fiyat (BOA.MŞH.ŞSC.d.6970: 6) Merzifon ölçeği dikkate alınarak belirlenen 61,46 kg'ın fiyatıdır. Bunu 25 kilogram olan İstanbul kilesi üzerinden hesaplırsak: İstanbul kilesine göre 1 ölçek= 25/4=6,25 kg'dır. 61,46 kg 8 kuruş ise 6,25 kg= 0,81 kuruş olur. Yani İstanbul kilesi üzerinden hesaplandığında 1883-1890 arasında Merzifon'da 1 ölçek cevizin 0,81 kuruş olduğu anlaşılır.

Sancaktaki büyükbaş hayvan fiyatları konusundaki resmi istatistik rakamları irdelendiğinde aynı cins ve kategoride de olsa hayvan fiyatlarının kazalara göre değişiklik gösterdiği hatta bazen bu farkın üç katı aştığı anlaşılır. Sancakta fiyatlar manda öküzünde 500-1.000, sığır öküzünde 300-700, dişi mandada 500-600, sığır ineğinde 250-700 kuruş arasında değiştiği görülmektedir. Sancaktaki ortalama büyükbaş hayvan fiyatları manda öküzü, sığır öküzü ve manda boğası gibi bazı türlerde hem vilayet hem de ülke ortalamasının altında iken, dişi manda, malak, sığır boğası, sığır ineği ve dana türlerinde ülke ortalamasının altında olmasına karşın vilayet ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir.

19. yüzyılda sancağın muhtelif kazalarındaki tespit edilebilen büyükbaş hayvan fiyatlarını 1913 yılındaki rakamlarla karşılaştırdığımızda arada ciddi bir fark olduğu anlaşılmaktadır. 1840-41'de 1 kara sığır ineği, Merzifon kazasında 60-80 ve 100 (BOA.ML.VRD.TMT.d.14157: 5, 7, 13, 63), 1845'de Gümüşhacıköy kazasında 50, 80, 90, 100 (BOA.ML.VRD.TMT.d.12992: 6,8, 14, 19) ve 1853'de Amasya kazasında 130 ile 200 kuruş (BOA.MŞH.ŞSC.d.463: 9, 38) seviyelerinde idi. 1840-41'de 1 kara sığır öküzü ise, Merzifon kazasında 80-100 (BOA.ML.VRD.TMT.d.14157 : 5, 7, 9,51), 1845'de Gümüşhacıköy kazasında 100, 200 (BOA.ML.VRD.TMT.d.12992: 9,24) ve 1853'de Amasya kazasında 150- kuruş(BOA.MŞH.ŞSC.d.463: 9) idi. Yine 1840-41'de 1 manda ineği, Merzifon kazasında 150 ile 250 (BOA.ML.VRD.TMT.d.14157: 63,51), 1845'de Gümüşhacıköy kazasında 200 ile 225 (BOA.ML.VRD.TMT.d.12992: 6,8), 1853'de Amasya kazasında 265 ile 300 kuruş (MŞH.ŞSC. d.463: 9, 15) idi. 1 manda öküzü ise aynı yıllarda Merzifon kazasında 100-200 ve 300 (BOA.ML.VRD.TMT.d.14157: 67, 53, 63, 93), Amasya kazasında ise 250 kuruş (BOA.MŞH.ŞSC.d.463: 9) idi. 19. yüzyıl ortalarında sığır ineği fiyatlarının Merzifon'da 60-100 kuruş aralığından 1913'de 300 kuruşa, Gümüşhacıköy'de 50-90 seviyesinden 250, Amasya'da 130-200'den 700 kuruşa yükseldiği görülmektedir. Bu artışın sığır öküzünde Merzifon'da 80-100 kuruştan 300 kuruşa, Gümüşhacıköy'de 100-200'den 350'ye, Amasya'da 150'den 600'e ulaştığı görülmektedir. Benzer artış oranları mandalarda da izlenebilmektedir. Aynı zaman aralığında manda ineğinin fiyatı Merzifon'da 150-250'den 500 kuruşa, Gümüşhacıköy'de 200-225'den 600'e ve Amasya'da ise 265-300'den 800 kuruş seviyesine, manda öküzünde Merzifon'da 100-300'den 600'e, Amasya'da 250'den 700 kuruşa ulaştığı görülmektedir. Bu artış oranları sancakta büyükbaş hayvan fiyatlarının 19. yüzyıl ortalarından 1913 yılına kadar iki katın üzerinde artmış olduğunu ortaya koymaktadır.

1913 yılında sancaktaki küçükbaş hayvan fiyatlarına bakılırsa aşağıdaki tablo ile karşılaştırılır.

Tablo 15: 1913'te Amasya Sancak Genelindeki Küçükbaş Hayvan Fiyatları (MOZİ 1329: 562-649).

Hayvan Türü (Adedi)	Amasya	Havza	Gümüşhacıköy	Köprü	Lâdik	Mecidözü	Merzifon	Sancak Geneli	Eyalet Ortalaması	Ülke Ortalaması
Koç	75	114	100	80	80	80	100	77	86	103
Dişi Koyun	70	60	50	70	60	50	70	61	58	91
Kuzu	30	30	25	30	30	30	30	29	24	36
Teke	75	60	70	70	70	70	80	71	71	83
Dişi Keçi	60	50	46	60	45	45	50	51	48	62
Oğlak	20	25	15	19	20	20	15	19	18	24

Tablo verileri dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmak istenirse sancaktaki küçükbaş hayvan fiyatlarında büyükbaş hayvan fiyatlarındaki oranlar kadar olmasa da farklılıklar görülmektedir. Sancaktaki küçükbaş hayvan fiyatları koçta 75-114, koyunda 50-70, kuzuda 25-30, tekede 60-80, keçide 45-60 ve oğlakta 15-25 kuruş aralığında değişmektedir. Sancaktaki ortalama küçükbaş hayvan fiyatları bütün türlerde ülke ortalamasının altında olup daha ucuzdur. Ancak genelde koç ve teke fiyatları hariç diğer türlerde vilayet ortalamasından daha yüksektir. Bu fiyatlara bakılarak sancakta küçükbaş hayvan fiyatlarını eyalet geneline göre yüksek ülke geneline göre ucuz olduğu söylenebilir.

Sancakta 19. yüzyıldaki küçükbaş hayvan fiyatları incelendiğinde 1913 yılına kadar büyükbaş hayvanlara paralel şekilde ciddi bir fiyat artışı gerçekleştiği anlaşılır. Merzifon'da 1 koyun 1840-41'de 20 kuruş iken (BOA.ML.VRD.TMT.d.14157: 7, 77, 146) 1913'de 70 kuruşa yükselmiştir. 1840-41'de 1 keçi de 15 kuruştan (BOA.ML.VRD.TMT.d.14157: 6, 7, 146) 1883-1890 arasında 25 (BOA.MŞH.ŞSCd.6970: 124), 1913'de ise 50 kuruşa yükselmiştir. Yine aynı kazada 1883-1890 arası 10 kuruş (BOA.MŞH.ŞSC.d.6970: 124) olan oğlak fiyatı 1913'de 15 kuruşa yükselmiştir. Bu artış diğer bazı kazalarda da gözlenmektedir. Mesela 1845 yılında Gümüşhacıköy kazasında 20 kuruş (BOA.ML.VRD.TMT.d.12992: 5,11) olan koyun fiyatı 1913'de 50 kuruşa, 15 kuruş (BOA.ML.VRD.TMT.d.12992: 5,11) olan keçinin fiyatı 46 kuruşa kadar artmıştır. Amasya kazasında 1853'de 1 koyun 30 kuruş (BOA.MŞH.ŞSC.d.463: 27) iken 1913'de 70 kuruşa, 20 kuruş (BOA.MŞH.ŞSC.d.463: 27) olan keçi 60, 12,5 kuruş olan oğlak (BOA.MŞH.ŞSC.d.463: 27) 20 kuruşa çıkmıştır. Bu rakamları dikkate alarak sancakta küçükbaş hayvan fiyatlarında 19. yüzyıl ortalarından 20.

yüzyıl başlarına kadar % 300'e kadar ulaşan oranlarda artışlar olduğu iddia edilebilir. Sancakta 1913 yılı itibariyle yük ve binek hayvanlarının fiyatları görülmek istendiğinde karşımıza şu tablo çıkmaktadır.

Tablo 16: 1913'te Amasya Sancak Genelindeki Yük ve Binek Hayvanı Fiyatları (MOZİ 1329: 562-649).

Hayvan Türü (Adedi)	Amasya	Havza	Gümüş hacıköy	Köprü	Lâdik	Mecidözü	Merzifon	Sancak Geneli	Eyalet Ortalaması	Ülke Ortalaması
Yük ve Binek Bargiri (At)	700	1000	250	1000	800	800	800	836	793	822
Ester ²⁴ (Katır)	1100	1500	800	1800	-	1200	1200	1233	1196	1161
Merkep	250	200	250	250	250	250	300	250	214	238
Ayır	1300	2000	500	-	1000	1000	-	1160	1066	1804
Kısrak	800	800	400	-	600	600	-	640	687	1077
Tay	400	500	350	-	200	250	-	340	238	470

Tabloya göre yük ve binek hayvanlarının fiyatları kazadan kazaya değişmektedir. Aynı cins hayvan fiyatlarındaki fark yük ve binek atlarında görüldüğü gibi bazen dört kata kadar çıkabilmekteydi. Bu değişim yük ve binek atlarında 250 ile 1.000, katırda 800-1.800, merkepte 200-300, aygırda 500-2.000, kısrakta 400-800 ve tayda 200-500 arasında değişmektedir. Sancakta en pahalı merkepelerin merkebi ile meşhur Merzifon kazasında olması dikkat çekmektedir. Sancaktaki ortalama yük ve binek hayvanı fiyatları kısrak hariç diğer hayvanlarda vilayet ortalamasından yüksektir. Yük ve binek atları, katır ve merkep ortalama fiyatları ülke ortalamasının üstünde iken aygır, kısrak ve tay fiyatlarının ülke ortalamasının altında kaldığı anlaşılmaktadır.

Sancakta 19. yüzyıldaki binek hayvanları fiyatlarını 20. yüzyıl başlarındaki fiyatlarla kıyasladığımızda diğer hayvan türlerinde olduğu gibi artışlar olduğu gözlenmektedir. Mesela Merzifon kazasında 1840-41 bir merkep 1913 yılları arasında merkep fiyatı 45, 100, 150, 125 kuruştan (BOA.ML.VRD.TMT.d.14157: 7, 9, 105, 107, 109) 1883-90 arasında 225 (BOA.MŞH.ŞSC.d.6970: 124), 1913 yılında ise 300 kuruşa çıkmıştır. Yine aynı kazada 1840-41 ile 1913 yılları arasında yük ve binek atları 150, 300, 400 kuruştan (BOA.ML.VRD.TMT.d.14157: 7, 9, 119) 800 kuruşa yükselmiştir. Gümüşhacıköy'de 1845 ile 1913 arasında yük ve binek atları 125, 250 kuruştan (BOA.ML.VRD.TMT.d.12992: 9,121) 250, merkep 50, 90, 100, 110, 120, 130 kuruştan (BOA.ML.VRD.TMT.d.12992: 6,7,9,10,19,315) 250, katırlar 150, 200 kuruştan (BOA.ML.VRD.TMT.d.12992: 6,7,315) 800 ve kısraklar da 220 kuruştan (BOA.ML.VRD.TMT.d.12992: 315) 400 kuruşa yükselmiştir. Amasya merkez kazada da 1853'den 1913 yılına kadar fiyatlar yük ve binek hayvanlarında 200, 165 kuruştan (BOA.MŞH.ŞSC.d.463: 9, 15) 700, merkeplerde 110 kuruştan (BOA.MŞH.ŞSC.d.463: 38) 250 kuruşa kadar yükselmiştir. Bu verilere bakıldığında sancak genelinde 19. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıl başlarına kadar binek hayvanlarının fiyatlarında da yer yer iki üç kata kadar varan seviyelerde fiyat artışları olduğu anlaşılmaktadır.

Sancaktaki fiyat aralıklarının değerlendirilmesi için tarım ürünleri ve canlı hayvan fiyatları kadar hayvansal gıda fiyatları da önemlidir. Bu bağlamda 1913 yılında sancaktaki hayvansal gıda fiyat verileri ile ilgili resmi istatistik rakamlarını tablo haline getirildiğinde aşağıdaki tablo ile karşılaşılmaktadır.

Tablo 17: 1913'te Amasya Sancak Genelindeki Hayvansal Ürün Fiyatları (MOZİ 1329: 722-723).

Hayvansal Gıda (Kıyyesi)	Amasya	Havza	Gümüş hacıköy	Köprü	Lâdik	Mecidözü	Merzifon	Sancak Geneli	Eyalet Ortalaması	Ülke Ortalaması
Koyun Sütü	1k	1k25s	1k	50s	1k	1k	1k	96s	1k1s	1k33 s
Keçi Sütü	75s	1k	1k	50s	1k	1k	1k	89s	90s	1k8s
İnek Sütü	1k	1k 25s	1k	50s	1k	1k	1k	96s	95s	1k 18s
Manda Sütü	1 k	1k25s	1k	50s	2k	1k	1k	1k 11s	1k	1k 20s
Tereyağı	11k	10k	13k	-	12k	10k	10k	11k	10k 1s	11k 80s
Peynir	4k25s	-	12k	4k	4k	3k	4k	5k 21s	4k 14s	4k 48s
Yapağı	8k50s	7k	8k	5k	5k	8k	6k	6k 78s	7k 20s	7k 64s
Keçi Kılı	6k 50s	5 k	5 k	3 k	3 k	6 k	5 k	4k 64s	4k 52s	5k 42s
Tiftik	8 k	-	13 k	-	-	12 k	14 k	11k75s	12k 60s	12k 80s

Tabloya göre sancakta elde edilen hayvansal gıda ve tekstil sektöründe kullanılan yün, kıl, tiftik gibi ürünlerin fiyatları da tarımsal ürün ve canlı hayvan fiyatlarında olduğu gibi kazan kazaya farklılık göstermektedir. Bu fark koyun sütünde 50 sent ile 1 kuruş 25 sent, keçi sütünde 50 sent ile 1 kuruş, manda ve inek sütünde 50 sent ile 1 kuruş 25 sent, tereyağında 10-13 kuruş, peynirde 3 kuruş ile 4 kuruş 25 sent, yapağında 5 kuruş ile 8 kuruş 50 sent, keçi kılında 3 kuruş ile 6 kuruş 50 sent, tiftikte 8 kuruş ile 14 kuruş aralığındadır. Genelde bahsi geçen ürünlerin tamamında Vezirköprü kazasındaki fiyatların diğer kazalara göre daha ucuz olduğu, süt fiyatlarında manda sütünün en pahalı, keçi sütünün ise en ucuz süt olduğu anlaşılmaktadır. Sancaktaki ortalama süt ve tereyağı fiyatı ülke genelinden ucuzdur. İnek sütü hariç tutulursa vilayet ortalamasından da ucuzdur. Ortalama

²⁴ Kısrak ve erkek merkebden doğan hayvan (Şemseddin Sami 1987: 99).

peynir fiyatları ülke ve vilayet ortalamasına göre pahalıdır. Keçi kılının fiyatı hem vilayet hem ülke geneline göre daha pahalı iken yapağı ve tiftik fiyatı daha ucuzdur. 1892 yılında tespit edebildiğimiz bazı hayvansal gıda fiyatlarını 1913 yılı fiyatlarıyla mukayese ettiğimizde 5-6 kata yaklaşan artışların olduğu anlaşılmaktadır. Mesela 1 kıyye tereyağı fiyatı²⁵ 1,49 kuştan 11 kuruşa, 1 kıyye yün -yapağı- fiyatı 0,92 kuruştan 6k78s'e ve 1 kıyye tiftik keçisi kılı 2,33 kuruştan 11k75s'e yükselmiştir. Bu rakamlar bize yüzyılın başlarında Amasya sancağında hayvan fiyatlarına paralel olarak hayvansal gıda ve ürünlerde de ciddi fiyat artışlarının olduğu konusunda ipuçları vermektedir.

SONUÇ

Verilen bilgilerden hareketle genel bir değerlendirme yapmak istenirse şunlar söylenebilir: 20. yüzyıl başlarında tarım ve hayvancılık sektöründe üretim yöntemleri ve verim oranı gibi hususlarda ciddi sorunlar vardır. Devlet bu sorunları bilmekte ve imkânlar ölçüsünde çözüm aramakta, bu sektörleri geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak halkın bilinçsizliği, maddi yetersizlikler bu yönde devletin manevra alanını daraltmış tam olarak istenen seviyeye ulaşılmasını engellemiştir. Fakat bu girişimlerin tamamen boşa gittiğini söylenemez. Özellikle tarım sektöründe yeni araçların kullanımının, iklim şartlarına uygun patates, pancar gibi yeni bitki türlerinin öğretilmesi hem verim oranının hem de sektörden elde edilen gelirin artmasına katkı sağlamıştır. Sancakta meyve, sebze, tahıl, bakla ve muhtelif sanayi bitkileri olmak üzere çok farklı türlerde tarım ürünü yetiştirilmektedir. En çok üretilen ürün tahıl türü ürünlerdir. Sancaktaki tarımsal üretim iç tüketimi karşıladığı gibi bir kısmı dışarıya pazarlanmaktadır. Hayvancılık sektöründe manda, sığır gibi büyükbaş hayvanlar yanında koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanlar ve muhtelif yük ve binek hayvanları yetiştirilmektedir. En fazla yetiştirilen hayvan türü küçükbaş hayvanlardır. Sancağın iklimine ve yaylak kışlak hayatına daha uygun olmalarından dolayı büyükbaşlarda sığır, küçükbaşlarda keçi daha fazla tercih edilmektedir. Bu hayvanlardan elde edilen gıda ve ürünler sancak halkının ihtiyaçlarını karşıladığı gibi bir kısmı da dışarıya pazarlanmıştır.

Tarım ve hayvancılık sektörlerindeki fiyatlarda 19. yüzyıla göre 20. yüzyıl başlarında ciddi bir artış olduğu, halkın imparatorluğun son döneminde enflasyona maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Sancaktaki fiyatlar arz ve talep dengesine bağlı olarak kazalara göre değiştiği gibi vilayet ve ülke ortalamalarına göre de farklılıklar göstermektedir. Sancakta fiyatı en pahalı tarım ürünü afyondur. En pahalı meyve bademdir. Binek hayvanlarında katır, küçükbaş hayvanlarda koç, büyükbaşlarda manda öküzü en rağbet gören ve fiyatı yüksek hayvanlardır. Hayvansal gıdalarda da manda sütü en pahalı üründür.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Defterler

MŞH.ŞSC.d. (Meşihat Şer'iyeye Sicil Defterleri) : 463, 6970, 6971

ML.VRD.TMT.d. (Maliye Nezâreti Varidat Temettuat Defterleri) : 14157, 12992

Perakende Belgeler

A.}MKT.UM. (Sadaret Mektubi Kalemî, Umûm Vilâyet) : 488/21

BEO. (Babîlî Evrak Odası) : 2023/151706

DH.İD. (Dahiliye İdare) : 102/3

Vilâyet Sâlnâmeleri

Salnâme-i Vilâyet-i Sivas, (H.1292), Sivas Vilâyet Matbaası, Sivas 1292

Salnâme-i Vilâyet-i Sivas, (H.1302), Sivas Vilâyet Matbaası, Sivas 1302

Salnâme-i Vilâyet-i Sivas, (H.1321), Sivas Vilâyet Matbaası, Sivas 1321

Salnâme-i Vilâyet-i Sivas, (H.1325), Sivas Vilâyet Matbaası, Sivas 1325

Araştırma Eserler

Cuinet, Vital (1892). La Turquie D' Asie, Volume I, Paris: Imprimerie Burdin.

²⁵ Cuinet'in verilerinde tereyağı (46.000 franklık 40 ton), yün (100.000 franklık 140 ton), tiftik keçi kılı (52.000 franklık 29 ton) olarak verilmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere 1 kıyye 1.300 gram ve 1 frank= 1 kuruş değerlendirilerek fiyatlar kıyaslanmaya çalışılmıştır.

Çadırcı, Musa (1999). Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinde Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Eminoğlu, Mehmet (2007). Osmanlı Vesikalarını Okumaya Giriş, Ankara: TDV Yayınları.

Fidan, Ahmet- Kardeş, Nevin- Önen, Salih- Gökdemir, Sevgi- Erkıran, Hanifi- Koç, Hasan ve Başbuğ, Nazmiye (1996a). M.E.B. Örnekleriyle Türkçe Sözlük, I.Cilt. Ankara: TTK Basımevi.

Fidan, Ahmet- Kardeş, Nevin- Önen, Salih- Gökdemir, Sevgi- Erkıran, Hanifi- Koç, Hasan ve Başbuğ, Nazmiye (1996b). M.E.B. Örnekleriyle Türkçe Sözlük, II.Cilt. Ankara: TTK Basımevi.

Genç, M. (1989). ‘Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi’. V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, 21-25 Ağustos 1989, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve uygulama merkezi, 13-25, Ankara.

Genç, Sabit (2019). Merzifon Kazasının İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1839-1914). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bolu İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bolu.

Karpat, Kemal (1985). The Ottoman Population (1830-1914). Wisconsin, The University Of Wisconsin Press.

Ortaylı, İlber (2010). Türkiye’de Teşkilat ve İdare Tarihi. Ankara: Cedit Neşriyat.

Önsoy, Rıfat (1999). ‘‘Muharrem Karanamesi ve Düyûn-ı Umûmiye İdaresi’’, Osmanlı Ansiklopedisi, C.III: 400-414.

Pakalın, M.Zeki (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, II.Cilt. İstanbul: M.E.B. Yayınları.

Pamuk, Şevket (2010). Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914). İstanbul: İletişim Yayınları.

Rottiers, Colonel (1829). Itinéraire De Tiflis A Constantinople. Bruxelles: Imprimerie D’e Tencé Prères.

Somel, Selçuk Akşin (2015). Osmanlıda Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908), İstanbul: İletişim Yayınları.

Şemseddin Sami (1987). Kamus-ı Türki, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Şener, Abdüllatif (1999). ‘‘Tanzimat ve Meşrutiyet’te İktisadi ve Mali Politikalar’’, Osmanlı Ansiklopedisi, C.III: 548-562

Tabakoğlu, Ahmet (2002b). ‘‘Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi’’, Türkler Ansiklopedisi, C.X: 1218-1279.

Tekin, Oğuz (1999). ‘‘Osmanlı İmparatorluğu’unda Para’’, Osmanlı Ansiklopedisi, C.III: 169-179.

Ticaret Ve Ziraat Nezâreti-İstatistik Dairesi Umûmiyyesi Müdüriyeti (1329). Memalik-i Osmaniye’nin 1329 Senesine Mahsus Ziraat İstatistiği. İstanbul: Dersa’adet Matbaa-i Osmaniyyesi.

Toprak, Zafer (1984). ‘‘Önemli bir Yasa: Ölçüler Kanunu (1931)’’, Yapıt, Cilt. II, sayı 47: 37-43.

Tuzcu, Ali (2013). İlk Çağlardan Cumhuriyete Seyahatnamelerde Amasya. Amasya: Amasya Belediyesi Yayınları.

Yasar, Abdizade Hüseyin Hüsameddin (2013). Amasya Tarihi, Yayına hazırlayan Mesut Aydın-Güler Aydın, I-II. Cilt. Amasya: Amasya Belediyesi Yayınları.

İnternet Kaynakları

www.tdk.gov.tr

www.bigbilgi.com